

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

FAKULTET ZA ODGOJNE I OBRAZOVNE ZNANOSTI

Monika Benko

**FRAZEOLGIJSKA SVEZA RIJEČI
U SVIJESTI UČENIKA MLAĐE ŠKOLSKE DOBI**

DIPLOMSKI RAD

Osijek, 2018.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
FAKULTET ZA ODGOJNE I OBRAZOVNE ZNANOSTI

Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni učiteljski studij

**FRAZEOLOGIJSKA SVEZA RIJEČI
U SVIJESTI UČENIKA MLAĐE ŠKOLSKE DOBI**

DIPLOMSKI RAD

Predmet: Metodika hrvatskog jezika
Mentorica: doc. dr. sc. Lidija Bakota
Studentica: Monika Benko
Matični broj: 2677
Modul: C modul

Osijek
rujan, 2018.

Zahvala:

Zahvaljujem mentorici doc. dr. sc. Lidiji Bakoti na razumijevanju, utrošenom vremenu i ono najvažnije, srdačnosti i toplini, što je čini istinskom profesoricom.

Zahvaljujem učiteljici mentorici Ljiljani Holik na svim savjetima i strpljenju. Uistinu ste mi postali, ne samo mentorica meni - budućoj učiteljici, nego i u životu. Zato hvala Vam.

Posveta:

Diplomski rad posvećujem svojoj obitelji koji su mi omogućili školovanje, a posebno sestri Mariji. Također prijateljicama i kolegicama Kristini, Ani i Matei i Gimiju koji su me uvijek podržavali, bodrili i bili uz mene sve ove godine.

SAŽETAK

Djeca i odrasli ne misle na isti način. Misli se najpotpunije iskazuju jezikom (govorom). Razlike između dječjega jezika i jezika odraslih mogu se utvrditi ispitivanjem značenja pojedinih riječi. Leksički je razvoj najdinamičniji dio jezičnoga razvoja, a jedan se od najznačajnijih napredaka događa upravo početkom obrazovanja. U razredu učenici se najčešće susreću s nepoznatim riječima u književnoumjetničkim tekstovima. U radu su navedeni kriteriji tumačenja nepoznatih riječi u razrednoj komunikaciji, a jedan od njih je opisivanje ekspresivnoga, slikovitog i konotativnog značenja višerječnice, tj. frazema. U teorijskome dijelu rada govori se o frazeologiji kao mladoj znanstvenoj grani i o predmetu njezina istraživanja, a to su višečlane jezične jedinice koje se u govornom aktu uvijek reproduciraju kao cjelina odnosno kao frazemi.

Istraživanje opisano u radu provedeno je u svrhu utvrđivanja koliko su frazeološke sveze riječi učenicima mlađe školske dobi poznate ili nepoznate, pomaže li kontekst pri njihovu tumačenju te postoji li razlika u određivanju značenja frazeoloških sveza riječi kod učenika trećih u odnosu na učenike četvrtih razreda.

Ključne riječi: metodika hrvatskoga jezika, nepoznate riječi, frazeologija, frazem

.

SUMMARY

Children and adults don't think the same. Thoughts are most entirely reflected through language (speech). The differences between child's language and language of adults can be affirmed by testing the meaning of particular words. Lexical development is the most dynamic part of language development, while the most significant development happens during the beginning of schooling. In class, the pupils are most commonly met with unknown word in literature texts. This paper contains criteria for interpreting unknown words in classroom communication, and one of those criteria is describing expressive, picturesque and connotative meaning of more-word lexical units; phraseme. In theoretical part of the paper the focus is on the phraseology as young field of study and the subject matter of its research is more-word lexical units which, in speaking, reproduce as whole, as phraseme.

The research described in the paper is conducted for purpose of determining how familiar or unfamiliar phraseological units are to the young pupils, if context helps in their interpretation of the meaning of phraseological units and are there differences in determination of the meaning of phraseological units between 3rd and 4th grade pupils.

Key words: methodology of Croatian language, unknown words, phraseology, phraseme

SADRŽAJ

UVOD.....	I
1. TEORIJSKI DIO.....	2
1.1. GOVOR I JEZIK DJECE	2
1.2. USVAJANJE RIJEČI ČITANJEM.....	4
1.3. TUMAČENJE NEPOZNATIH RIJEČI.....	5
1.4. POSTUPCI PRI OBJAŠNJAVANJU ZNAČENJA NEPOZNATIH RIJEČI	7
U RAZREDNOME KONTEKSTU	7
1.5. FRAZELOGIJA KAO MLAĐA JEZIČNA DISCIPLINA.....	11
1.7. STRUKTURA FRAZEMA	14
1.7.1. Fonetska riječ	14
1.7.2. Frazemska sintagma	14
1.7.3. Frazemska rečenica	15
1.7.4. Polusloženice	15
1.8. FRAZEMSKE VARIJANTE.....	17
1.8.1. Fonološke varijante.....	18
1.8.2. Morfološke i tvorbene varijante	18
1.8.3. Sintaktičke varijante.....	18
1.8.4. Leksičke varijante	18
1.8.5. Leksičko-kvantitativne i višestruke varijante.....	19
1.9. PARADIGMATIČNOST FRAZEMA.....	21
1.9.1. Tipovi paradigmatičnosti	21
1.10. PODRIJETLO FRAZEMA.....	22
1.11. RASLOJAVANJE FRAZEMA	25
1.12. FRAZEMI I FUNKCIONALNI STILOVI	26
2. PRAKTIČNI DIO	28
2.1. METODOLOGIJA ISTRAŽIVAČKOG RADA	28
2.1.1. Cilj istraživanja	28
2.1.2. Zadatci istraživanja	28
2.1.3. Uzorak.....	28
2.1.4. Postupci i instrumenti istraživanja	28
2.1.5. Etika istraživanja.....	29
2.1.6. Rezultati istraživanja.....	29
2.1.7. Rasprava.....	45
ZAKLJUČAK.....	47
LITERATURA	49
Izvori:.....	51
PRILOZI	52

UVOD

Govornici jednoga jezika nikada ne govore posve jednako. Razlike u njihovom govoru mogu biti jedva primjetne, ali one ipak postoje. Razlike se odnose na izgovor riječi, oblike riječi, konstrukciju rečenice, leksik, stil izražavanja. Razlike se u razrednome kontekstu mogu odnositi i na određivanje značenja riječi. Jedna riječ u govornikovoј svijesti može imati različito značenje u odnosu na ono koje mu daje drugi govornik istoga jezika (Bakota, 2010: 206, 207).

Cilj je rada istražiti koliko su značenja nekih riječi učenicima mlađe školske dobi poznata ili nepoznata te pomaže li kontekst pri tumačenju nepoznatih riječi. Problemu se pristupilo empirijski stoga struktura rada poprima dvodijelnu kompoziciju. Teorijski dio rada bilo je teorijsko polazište koje obuhvaća područja razvoja dječjeg govora i jezika, usvajanje novih riječi čitanjem te tumačenje nepoznatih riječi i postupke pri objašnjavanju tih riječi. Nadalje, iznesena je teorijska podloga o frazemima i frazeologiji kao mladoj znanstvenoj disciplini u skladu s relevantnom frazeološkom literaturom te stručnim i znanstvenim člancima objavljenim na mrežnim stranicama. U empirijskom dijelu rada izneseni su rezultati istraživanja provedenog među učenicima trećih i četvrtih razreda osnovnih škola u Cresu i Višnjevcu kako bi se doznalo koliko zapravo učenici poznaju značenja pojedinih frazema.

Tema rada odabrana je kako bi se dobio uvid u učeničke sposobnosti tumačenja razumijevanja riječi i sveza riječi koje imaju preneseno značenje te kako bi se istaknula uloga učitelja kao posrednika u tumačenju nepoznatih riječi učenicima mlađe školske dobi.

1. TEORIJSKI DIO

1.1. GOVOR I JEZIK DJECE

Govornici jednoga jezika nikada ne govore posve jednako. Razlike u njihovom govoru mogu biti jedva primjetne, ali one ipak postoje. Razlike se odnose na izgovor riječi, oblike riječi, konstrukciju rečenice, leksik, stil izražavanja. Razlike se mogu odnositi i na određivanje značenja riječi. Jedna riječ u govornikovoj svijesti može imati različito značenje u odnosu na ono koje mu daje drugi govornik istoga jezika (Bakota, 2010: 206).

Govor je za dijete prirodno okruženje u kojemu ono, međudjelujući s odraslima, usvaja jezik i razvija komunikacijske vještine. Odrasli ostvaruju tu prirodnost stalnim prilagođavanjem svoga jezika djetetovim trenutnim mogućnostima jezične obrade, oni mu u jezičnome sustavu osiguravaju protočnost. Međutim, govorno okruženje nije i jedino iz kojega će dijete usvajati jezik. Polaskom u školu govorno će se okruženje upotpuniti pisanim pa će do tada pretežno oralno-auditivna komunikacija sve više postajati pisano-vizualna (Radić i sur., 2010: 43).

Hrčice i Kraljević (2007) navode kako je usvajanje jezika jedan od složenih zadataka postavljenih većini ljudi u ranome djetinjstvu. Da bi savladalo osnove potrebne za jezičnu komunikaciju, dijete mora između ostaloga vrlo rano naučiti velik broj riječi. Dugo očekivana prva riječ, koja se u prosjeku pojavljuje oko trinaestoga mjeseca djetetova života samo je početak procesa koji dijete vodi do rječnika od nekoliko stotina riječi potrebnih za osnovnu verbalnu komunikaciju, kao i do tisuća novih riječi koje će mu svakodnevno biti potrebne kao odraslomu govorniku. Od samih je početaka proces učenja kod svakoga djeteta individualan: prva se riječ u urednome jezičnome razvoju može pojaviti u rasponu od djetetovih deset do sedamnaest mjesec, iako je moguće da se pojavi i prije. Nastavak procesa može bit podjednako raznolik. Unatoč tim razlikama brojna su istraživanja dokazala da se leksički razvoj sastoji od određenih i slijednih razvojnih faza.

Leksički je razvoj najdinamičniji dio jezičnoga razvoja, cijeloga je života podlozan čestim kvantitativnim i kvalitativnim promjenama, iako različitim intenzitetom u njegovim različitim razdobljima. Jedan se od najznačajnijih napredaka događa upravo početkom obrazovanja. Procjene o veličini djetetova rječnika do polaska u školu donekle se razlikuju.

Istraživači su izračunali da govornici engleskoga do šeste godine imaju rječnik oko šest do osam tisuća riječi, a ako se posebno broje i sve različnice iste riječi (npr. *cat*, *cats*, *cat's*, *cats'*) te izvedenice i složenice (npr. *dollhouse* prema *doll* i *house*), broj riječi iznosi oko 13 000 (Jelaska, 2005) ili oko 14 000 riječi (Clark, 1995) (Radić i sur., 2010: 44).

Mogućnost usvajanja novih riječi općenito ovisi o broju izloženosti nepoznatoj riječi - što se neka riječ više pojavljuje u tekstu koji dijete samostalno čita, veća je vjerojatnost da će ono s većom točnošću shvatiti njezino značenje i da će ju usvojiti. Za razliku od uobičajenih procjena do sedam ponavljanja iste riječi, Beck i sur. (2002) navode da je potrebno biti i do 12 puta izložen određenoj riječi kako bi se ona usvojila i kako bi se razumjelo pročitano (Radić i sur., 2010: 45).

Tri obilježja opisuju rječničke promjene u djetetovu leksičkomu razvoju tijekom ranoga školskoga razdoblja: povećanje broja usvojenih riječi, širenje znanja o tvorbi riječi te usavršavanje sposobnosti učenja novih riječi iz konteksta. Dijete počinje razumijevati i upotrebljavati riječi koje su rjeđe, fonološki dulje i složenije, semantički obilježnije i često nemaju doslovno značenje, stvarajući tzv. lingvistički registar (Radić, i sur., 2010: 44, prema Berman, 2007).

1.2. USVAJANJE RIJEČI ČITANJEM

Čitanje je jedan od najsloženijih oblika ljudskog kognitivnog utjecaja (Grosman 2010: 17). Naime, čitanje – i na materinskom i na stranom jeziku – složen je kognitivni proces, tijekom kojega dolazi do interakcije znanja čitatelja i obavijesti u tekstu. Čitatelj konstruira i integrira značenje poruke te tako ispunjava temeljnu svrhu čitanja, a to je razumijevanje pročitanoa (Jelić, 2008: 897).

Tečni čitatelji tijekom čitanja procesiraju otprilike 80 % leksičkih i 40 % funkcionalnih, gramatičkih riječi, a ne samo da tečno čitaju, nego su i precizni u čitanju, tj. njihovo je čitanje točno. Poteškoće u čitanju zbog nepoznatih riječi negativno utječu na razumijevanje, pa je potrebno da čitatelji poznaju 95 % riječi nekog teksta kako bi ga adekvatno razumjeli te kako bi mogli predvidjeti značenje nepoznatih riječi iz konteksta. Procjena je za engleski jezik da osoba mora vladati vokabularom od otprilike pet tisuća riječi da bi mogla razumjeti 97 % riječi uobičajenog teksta, a ako vlada sa samo dvije tisuće najučestalijih riječi, razumjet će tek 90 % teksta. Pored navedenih osobina čitatelja, na uspješnost čitanja utječu i dob, spol, zanimanje, inteligencija, društveni sloj, obrazovanje i drugi čimbenici. S druge strane, sam tekst ima određene čimbenike koji olakšavaju ili otežavaju čitanje: organizacija i kohezija teksta, tema i sadržaj, vrsta odnosno žanr teksta, tipografske i lingvističke osobine, čitkost itd. Može se očekivati da će jezici s transparentnom ortografijom biti čitkiji od onih s netransparentnom ortografijom, kakav je engleski jezik (Brangan, 2014: 37 prema Alderson, 2000).

Kao jednu od najpoznatijih i najočitijih funkcija čitanja Meta Grosman (2010) navodi upravo obogaćivanje rječničkog fonda te smatra da se ono ponajbolje ostvaruje kroz čitanje umjetnički dorađenih tekstova, odnosno književnosti.

1.3. TUMAČENJE NEPOZNATIH RIJEČI

U razrednom se kontekstu tumačenje nepoznatih riječi najčešće događa pri susretu učenika s književnoumjetničkim tekstom na satu književnosti. Ako se pokaže da u književnom tekstu postoje nepoznate riječi, zadatak je nastavnika učenicima otkriti njihovo značenje. No to znači da i samom nastavniku mora biti razumljiv leksički sloj književnoga djela. Učitelj može na različite načine pristupiti objašnjavanju i definiranju nepoznatih riječi i izraza. Složene leksikografske definicije tada je potrebno prilagoditi učenicima mlađe školske dobi (Bakota, 2010: 206).

Upravo zbog toga Erdeljac i Willer-Gold (2009) govore o tome da sadržaj kurikuluma treba pratiti mentalni razvoj djeteta. Smatraju da je podučavano nastavno gradivo potrebno koncipirati na takav način da se prilikom njegova učenja maksimalno iskorištavaju do tada razvijene i jezične i kognitivne sposobnosti učenika.

Kako bismo dalje govorili o tumačenju riječi, važno je naglasiti što je značenje te kako se ono definira. Definiranje značenja težak je posao, kako za laika tako i za stručnjake koji se značenjem bave. Semantika,¹ lingvistička disciplina, pokušava razjasniti taj pojam. Trask (2005) objašnjava da je značenje *značajka jezičnog izraza koja mu omogućuje označivanje određenog aspekta nejezičnog svijeta*. Nadalje objašnjava da je središnje značenje jezičnog izraza denotacija ili smisao (npr. miš – životinja, vrsta glodavca), dok konotaciju objašnjava kao značenje riječi koje se utvrđuje učestalim povezivanjem (npr. osobu koja se boji miševa riječ miš može asocirati na strah). Berruto (1994), pak, objašnjava značenje iznoseći uopćenu definiciju značenja. Značenje je nešto što se priopćuje prenošenjem neke poruke, to jest, informacija koju nešto što se tumači kao poruka prenosi tumaču (Berruto, 1994: 42). Što se tiče jezika, značenje je ukupnost obavijesti koju neka jezična poruka prenosi ili može prenijeti, ono što povezujemo s označiteljem koji pripada tom jeziku. Značenje ovisi o nekoliko faktora: antropologijskom (stavovi, viđenja o svijetu koje posjedujemo), socijalnom (ustroj društva, funkcije jezika, uporaba jezika i situacija) i semiologijskom (tiču se prirode označitelja, na primjer intonacija).

¹ lingv. grana lingvistike koja proučava pojedine riječi, njihove oblike i grupacije kao nosioce određena značenja te kao sredstva za označivanje predmeta, pojava i odnosa u materijalnom i duhovnom svijetu; utvrđuje glavne procese koji vode do promjena u značenju riječi (Hrvatski jezični portal; <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> Pribavljeno 26. srpnja 2018.)

U definiranju neke riječi (leksičke jedinice) polazi se od njezinoga denotativnoga (osnovnoga) značenja, a tek potom se navode i sva ostala konotativna značenja koja riječ može imati (na primjer, *umrijeti* – *preminuti* – *riknuti* – *odapeti*) (Bakota, 2010: 280). Denotativno je značenje neutralno i obavijesno, neovisno o odnosu govornika prema predmetu i pojavama iz izvanjezične zbilje i uvjetima u kojima se govorni čin ostvaruje, dok se konotativnim značenjem ostvaruje emocionalna (i ekspresivna) jezična funkcija, jer se pri označavanju predmeta i pojava izražavaju različite emocije govornika kao što su odobravanje, neslaganje, ublažavanje, preuveličavanje, ironija, nepovjerenje, humor (Filaković, 2008: 9). Bliskoznačne su riječi međusobno bliže u svojoj denotaciji nego u konotaciji. Nerazumijevanje konotativnih riječi (riječi koje imaju „dodatnu informaciju“ jer sa sobom nose i još neka, najčešće emocionalno obojena značenja ili dodatni ekspresivan naboj definiraju se navođenjem njihovoga denotativnoga, neutralnoga, bezbojnoga eponenta (na primjer: *djeva* (konotativna riječ) objašnjava se denotativnom riječi *djevojka*, *rajske dveri* (konotativna sintagma) objašnjava se denotativnom *rajska vrata*, *čedo* (konotativna riječ) objašnjava se denotativnom riječju *dijete*). U definiranju značenja riječi ponekad je vrlo važno istaknuti područje primjene riječi jer se dvije ili više riječi mogu međusobno razlikovati upravo u području primjene. (Bakota, 2010: 208).

Dječja upotreba leksičkih jedinica u sporazumijevanju razlikuje se od uporabe odrasloga čovjeka. Ako dijete upotrebljava u govoru neku riječ, to još uvijek ne mora značiti da razumije i njezino značenje. U pokušaju dječjega definiranja značenja nekih riječi istraživanja su pokazala da se dijete uvelike oslanja na dosadašnje vlastito komunikacijsko iskustvo i na komunikacijske interakcije s odraslima i vršnjacima uz izostanak apstraktnoga i logičkoga mišljenja (Bakota, 2010: 223). Ako dijete upotrebljava u govoru neku riječ, to još uvijek ne mora značiti da razumije i njezino značenje. Kada dijete definira riječ s obzirom na funkciju predmeta odnosno kada navodi što taj predmet radi ili čemu služi, znači da je navedena osobina ili funkcija predmeta u djetetovoj svijesti po nečemu privilegirana, dominantna i time značenjski i razlikovna (Bakota, 2010:210).

1.4. POSTUPCI PRI OBJAŠNJAVANJU ZNAČENJA NEPOZNATIH RIJEČI U RAZREDNOME KONTEKSTU

Leksički sloj umjetničkoga djela (poetskoga/proznoga/dramskoga) može biti jednom od prepreka njegovom razumijevanju, doživljavanju i tumačenju kod mlađih čitatelja. Stoga interpretacija umjetničkoga djela na satu književnosti (ali i pri svakom drugom susretu s tekstom) nužno podrazumijeva i učiteljevo tumačenje učenicima nepoznatih i manje poznatih riječi. Time se moguće poteškoće u razumijevanju i doživljavanju književne umjetnine (teksta) mogu predusresti i otkloniti (Bakota, 2010: 211).

U zborniku radova *Čitanje za školu i život, IV. simpozij učitelja i nastavnika hrvatskoga jezika*² Marija Laszlo (2007) govori kako književnosno čitanje sadrži najmanje četiri odvojene razine kojih čitatelj ne mora obavezno biti svjestan. Razine se tiču vrste čitanja koja se zadaje učenicima i tijekom školovanja postaju sve zamršenije.

1. *Jezična razina*: zahtijeva od učenika razaznavanje jezičnih jedinica, tj. obraćanje pozornosti na slovnicu, rječnik i skladnju (red riječi u rečenicama). Drugim riječima, učenik prati opis, upućuje se u prepoznavanje načina ili stila pisanja i prepoznavanje pjesničkih ukrasa.
2. *Značenjska razina*: zahtijeva od učenika razumjeti osnovno, ali i preneseno značenje riječi. Tim se čitanjem spoznaje i shvaća pročitano. Ono se i provjerava tako što se od učenika traži prepričavanje sadržaja pročitana. Riječi imaju glavno značenje za razliku od sporednoga, izričito značenje za razliku od skrovitoga. Riječ *majka* znači ‘ženski roditelj’ u glavnome značenju. *Časna majka* ne označuje ženskoga roditelja nego predstojnicu časnih sestara.
3. *Ustrojna razina*: zahtijeva od učenika shvaćanje odnosa među riječima, odgonetavanje smisla. Učenik razmatra što je rečeno povezujući jezične jedinice da bi iz njihova odnosa iščitao značenje. Za razgovor ili pisanje o svome doživljaju djela, njegovoj poruci i značenju, učenik je spreman tek kada razlikuje što je rečeno i što bi sve to moglo značiti.

²<http://www.azoo.hr/images/izdanja/citanje/Citanje.pdf>, pribavljeno 1. kolovoza 2018.

4. *Kulturna razina*: uvjetuje učenikovo povezivanje pročitana s vanjskim pojavama. Čitatelj je sposoban tumačiti pročitano i povezivati ga, primjerice, s drugim djelima istoga pisca ili sličnoga sadržaja. Raspoznaje sličnosti i razlike među djelima koja su dio domaće književne baštine ili pripadaju svjetskoj.

Poznato je kako velik broj nepoznatih riječi dovodi do otežanog razumijevanja teksta i ne pridonosi bogaćenju rječnika. Učitelj tijekom svoga rada često nastoji učenicima olakšati razumijevanje dajući im odmah značenje svih nepoznatih riječi što zapravo dovodi do sprječavanja samostalnog pronalaženja semantičkog značenja i funkcije riječi u tekstu. U svijesti učenika stvara se i krivo mišljenje da je za razumijevanje potrebno poznavanje svih elemenata teksta. Tekstu je potrebno pristupiti kao cjelini jer sporo čitanje i predugo zadržavanje na pojedinoj riječi otežava razumijevanje teksta, odnosno sadržaja u cjelini.

U razdoblju konkretnih misaonih operacija,³ učenicima je teško predložiti apstraktne odnose (npr. u rečenici) i razumjeti probleme (npr. u tekstu) ako se nepoznat sadržaj pojašnjava nepoznatim riječima. Većinom je riječ o stručnome nazivlju ili o riječima stranoga podrijetla koje se pojavljuju u određenoj nastavnoj cjelini. Doista, učenicima su nepoznate riječi u pojedinim udžbenicima objašnjene na kraju nastavne cjeline ili u pojmovnicima s kazalom na kraju udžbenika. No kako se većinom radi o riječima koje ni nakon objašnjenja ne postaju dijelom učenikova aktivnoga rječnika (jer nisu dio rječničkoga popisa njegove svakodnevne komunikacije), učitelji neke riječi svake godine moraju objašnjavati ponovno. Najčešće su to imenice vezane uz pojedinu struku (npr. reciklaža, uzgon, smotra, baština, model, geometrija...) (Pavličević-Franić, Gazdić-Alerić, 2010: 90).

Pri objašnjavanju učitelj mora:

- predvidjeti riječi i način tumačenja
- upozoriti učenike da obrate pozornost na riječi
- omogućiti učenicima da objašnjavaju riječi
- tumačiti svaku riječ u kontekstu
- na ploču zapisati samo riječi za aktivan rječnik
- samo iznimno riječ(i) objasniti unaprijed.

³ Prema Piagetu razdoblje konkretnih operacija je doba srednjeg djetinjstva koje se nastavlja na predoperacijsko razdoblje i traje sve do otprilike 11. ili 12. godine. U ovom razdoblju djeca počinju logički rješavati probleme vršeći mentalne operacije, dok logičko zaključivanje postaje povezanije i potpunije.

Tumačenju nepoznatih riječi u razrednoj komunikaciji može se pristupiti na više načina. I to:

1. Navođenjem osnovnoga, temeljnog značenja riječi i sva ili barem još neka značenja koja riječ može imati (čime se razvija jezična svijest o polisemičnosti riječi). Denotativno se značenje riječi ne mora podudarati s prvotnim, ishodišnim značenjem koje je riječ imala. Konotativna se riječ tumači denotativnom.
2. Navođenjem sinonima, tj. istoznačnica (rjeđe) i bliskoznačnica (češće); sinonimijski se odnos može pokazati kao sinonimski par riječi ili kao sinonimski niz. Sinonimski parovi riječi ne moraju pripadati jezičnom sustavu u sinkroniji (uz uvjet da se zastarjele riječi, dijalektizmi i sl. objašnjavaju standardnojezičnom bliskoznačnicom, a ne obrnuto). Sinonimski se parovi riječi mogu odnositi samo na jedan dio značenja sinonimskoga parnjaka. Umanjenice i uvećanice tumače se neutralnim sinonimskim parnjakom.
3. Opisivanjem osobe ili predmeta odnosno navođenjem funkcije predmeta (čemu predmet služi). Nakon opisne definicije može se navesti i riječ koja je u sinonimijskom odnosu s riječju koja se definira.
4. Navođenjem njezine suprotnice odnosno antonima.
5. Opisivanjem ekspresivnoga, slikovitog i konotativnog značenja višerječnice, tj. frazema. U pravilu frazem se ne treba tumačiti frazemom.
6. Tumačenjem nepoznatih riječi kao posljedicom piščeva vlastita jezična stvaralaštva čije značenje proizlazi iz cjelokupnoga piščeva svjetonazora, a rezultat su izbora leksičkih jedinica što ih nudi jezik kao sustav a ne jezik kao standard.

Usvajanje značenja riječi provjerava se njihovom konkretnom uporabom u komunikacijskoj situaciji (govorenoj i/ili pisanoj). Uporaba značenjski nove riječi u određenom komunikacijskom kontekstu znači ujedno i njezino dugoročnije pamćenje. Zato je važno ustrajati na tome da protumačenu riječ dijete upotrijebi u rečenici što je zapravo funkcionalna primjena naučenoga (Bakota, 2010: 216).

Upravo će o konotativnom značenju, odnosno tumačenju nepoznatih riječi u razrednoj komunikaciji opisivanjem ekspresivnog, slikovitog i konotativnog značenja, tj frazema i frazeologiji, kao jezičnoj disciplini, biti riječ u daljnjem tekstu.

1.5. FRAZELOGIJA KAO MLAĐA JEZIČNA DISCIPLINA

Frazeologija, kao lingvistička, ali i kulturološka disciplina, može se promatrati iz raznih gledišta, dok je predmet njezina istraživanja višečlane jezične jedinice koje se u govornom aktu uvijek reproduciraju kao cjelina te se nazivaju frazemi.

Termin frazeologija potječe od grčke riječi *phrasis* (izraz) i *lógos* (riječ, govor) te ima dva značenja. Prvo značenje odnosi se na lingvističku disciplinu, na znanost o ustaljenim izrazima čvrste strukture koji se proučavaju u okviru jednoga ili više jezika odnosno samo na teorijskom planu. Drugo se značenje odnosi na ukupnost frazema raspoređenih prema različitim kriterijima. Tada primjerice govorimo o zoonimskoj frazeologiji⁴ odnosno ukupnosti frazema sa zoonimskim komponentama (npr. ružno pače, pasji život, vuk u janjećoj koži, zavući se u mišju rupu), somatskoj⁵ frazeologiji koja uključuje ukupnost frazema sa somatskim komponentama (npr. desna ruka, oprati uši, momak od oka, ne vjerovati svojim očima) (Fink-Arsovski, 2002: 5).

Frazeologija se smatra jednom od mlađih lingvističkih disciplina koja se počela afirmirati i izdvajati iz leksikologije nakon 1947. godine kada je Viktor Vladimirovič Vinogradov objavio rad *Osnovni tipovi frazeoloških jedinica u ruskom jeziku*. Temeljem mnogobrojnih teoretskih radova i frazeoloških rječnika, frazeologija se razvila u samostalnu disciplinu. U Hrvatskoj, prije osamostaljenja frazeologije u samostalnu znanstvenu disciplinu, također su postojali brojni lingvistički radovi u kojima su se neki semantički cjeloviti izrazi svrstavali u poslovice ili uzrečice zbog nedostatka boljeg rješenja. Intenzivnije frazeološko istraživanje u Hrvatskoj započelo je početkom 70-ih godina 20. stoljeća na poticaj akademkinje Antice Menac koja je uz suradnike stvorila jezgru Zagrebačke frazeološke škole. (Fink-Arsovski, 2002: 6).

Fink-Arsovski (2002: 5) navodi kako je frazeologija prije svega lingvistička disciplina, ali i kulturološki mnogoslojna te se iz navedenih razloga može promatrati iz različitih perspektiva. Turk (1994: 38) ističe kako je frazeologija više od drugih jezičnih područja usko povezana s tradicijom, kulturom i poviješću nekoga naroda i omogućuje spoznaje o narodu uz koji je vezana, o njihovim običajima, navikama i sl.

⁴ Zoonimski su frazemi ustaljene desemantizirane sveze koje u svom sastavu sadrže najmanje jednu zoonimsku sastavnicu (sam zoonim ili pridjevska izvedenicu) (Vidović Bolt: 2011:20).

⁵ koji se odnosi na tijelo; tjelesni, fizički (Hrvatski jezični portal; http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=d11vWhY%3D Pribavljeno 2. srpnja 2018.)

1.6. VEZE RIJEČI

Pojedine se riječi povezuju s drugim riječima i tako stvaraju veze riječi, koje se mogu podijeliti na slobodne i neslobodne veze riječi. U slobodnim vezama riječi svaka sastavnica zadržava svoje značenje, pa značenje pojedine veze riječi predstavlja ukupnost pojedinačnih značenja sastavnica. Kod neslobodnih veza riječi dolazi do promjene značenja jedne ili više sastavnica. Takvim vezama riječi pripadaju i frazemi čije značenje ne proizlazi iz značenja sastavnica. Za frazeološke veze važno je reći da se koriste kao gotove, cjelovite jedinice koje ne nastaju u govornom procesu. Sve to možemo prikazati na primjeru *nemati dlake na jeziku*, kod kojeg ne možemo umjesto sastavnice *dlake* reći *kosu*. Drugim riječima to bi značilo da govornik može birati samo vezu, ali ne i sastavnice (Menac, 2007).

Potrebno je razlikovati frazeme u užem i u širem smislu. Kod frazema u užem smislu dolazi do većeg stupnja desemantizacije sastavnica, dok je kod frazema u širem smislu desemantizacija manjeg stupnja ili čak i nulta. U skladu s prethodno spomenutim definicijama slobodnih i frazeoloških veza mogući primjeri za njihovu potkrjepu bili bi sljedeći: *čitati novine* kao primjer slobodne veze u kojoj svaka sastavnica zadržava svoje značenje te govornik prilikom govornog procesa sam odlučuje koju će sastavnicu odabrati. Tako, ovisno o procesu čina, bira hoće li reći: *čitati pismo*, *čitati knjigu* ili nešto treće (Menac, 2007).

Fink-Arsovski (2002) također ističe kako razlikujemo frazeologiju u širem i užem smislu. Frazeologija u širem smislu bavi se ustaljenim izrazima u kojima nije prisutna potpuna desemantizacija, ekspresivnost, slikovitost i konotativno značenje. Takvi ustaljeni izrazi najčešći su u pojmovima i terminologiji iz različitih područja (npr. *morski pas*, *Veliki petak*, *jaje na oko*), ali njihova je karakteristika cjelovitost, ustaljenost i čvrsta struktura. Frazeologija u užem smislu proučava frazeme koji se sastoje od najmanje dviju sastavnica od kojih je barem jedna autosemantična, a kao cjelinu obilježava ih cjelovitost i čvrsta struktura. Takvi frazemi ne nastaju spontano u govoru, već se pojavljuju kao naučena, zapamćena cjelina što potvrđuje njihovu ustaljenost i reproduktivnost (npr. *ni luk jeo ni luk mirisao*, *ni po koju cijenu*, *praviti se Englez*).

Frazeološka i slobodna veza mogu se u nekim dijelovima komunikacije preklapati, a primjer može biti izraz *oprati uši* (Menac, 2007). U slobodnoj će vezi obje sastavnice zadržati ono osnovno značenje: *oprati* (očistiti pranjem), *uši* (dijelovi glave), a sveza će predstavljati zbroj tih značenja. Frazeološka sveza očituje se po tome što se obje sastavnice desemantiziraju, a sveza kao cjelina dobiva novo, frazeološko značenje 'ukoriti ili kazniti.

Značajke strukture frazema su sljedeće:

1. frazem je ustaljena (stalna, čvrsta, postojana) veza između najmanje dviju punoznačnih riječi
2. frazem ima stalan sastav i raspored sastavnica
3. ne stvara se u govornom procesu, nego se reproducira u gotovom obliku
4. značenje frazema nije mehanički zbroj značenja njegovih sastavnica barem jedna sastavnica doživljava značenjsku preobrazbu ili semantičku pretvorbu
5. uklapa se u rečenicu kao njezin sastavni dio, u svim semantičkim funkcijama (Menac, 2007: 15).

Frazemsko značenje ponajviše će ovisiti o samom procesu frazeologizacije. Frazeme koji su nastali frazeologizacijom slobodnih veza karakterizira slikovitost koja je očita u dubinskoj strukturi frazema, tzv. semantičkom talogu. Slikovitost je moguće povezati uz desemantizaciju, koja može biti djelomična ili potpuna, te će ovisiti o semantičkoj preoblici samo pojedinih ili čak svih frazemskih sastavnica (Kovačević, 2012). Potpuna desemantizacija tako je vezana uz one frazeme u kojima su desemantizirane sve sastavnice npr. *nositi (imati, držati) glavu u torbi* 'živjeti opasnim životom, biti stalno u životnoj opasnosti'. Djelomična desemantizacija vidljiva je u prisutnosti istih riječi u opisu i u frazemu: *pokisnuti do gole kože* 'jako (potpuno) pokisnuti' (Kovačević, 2012).

1.7. STRUKTURA FRAZEMA

Struktura frazema najčešće je čvrsta. Zbog te karakteristične čvrstoće njihove se sastavnice i ne osjećaju kao riječi sa samostalnim značenjem. Struktura frazema često je toliko jaka da se u njemu pojedina sastavnica ne može zamijeniti drugom riječi, čak ni sinonimnom ili riječju sličnog značenja. Kao primjer navodimo frazem *borba prsa o prsa*, a ne *borba grudi o grudi*. Isto vrijedi i za poredak sastavnica u frazemu, tako se ne može reći *prilika i slika* ako je unaprijed određen raspored *slika i prilika* (Menac, 2007: 11-12).

Kada se promatra frazeme prema njihovu obliku razlikuju se četiri tipa: fonetska riječ, frazemska sintagma, polusloženica i frazemska rečenica. Za frazeologiju je posebno teško odrediti gornju i donju granicu frazema, međutim najniža ili donja granica svakako je frazemska fonetska riječ. Sukladno tome, gornja granica bila bi frazemska rečenica (Menac, 2007: 12).

1.7.1. Fonetska riječ

Frazem možemo promatrati s aspekta njegova oblika ili strukture, a prema tome taj oblik može predstavljati fonetsku riječ, skup riječi (frazemsku sintagmu) ili rečenicu. Fonetska je riječ sveza jedne samostalne i naglašene riječi i jedne nesamostalne i nenaglašene riječi, koje zajedno tvore naglasnu cjelinu (Menac, 2007: 18). To su npr. frazemi *za dlaku*, *ispod časti*, *duše mi*, *od davnina*, *do grla*. Prema sastavnicama možemo reći da se u navedenim frazemima nalazi nepunoznačna i punoznačna riječ koja može samostalno stajati. Tako imenički frazemi sa strukturom fonetske riječi mogu biti: prijedlog + imenica ili poredbena čestica + prijedlog + imenica (Menac, 2007).

1.7.2. Frazemska sintagma

Za razliku od fonetske riječi, frazemske sintagme⁶ češći su oblik u kojem se frazemi pojavljuju. Frazemska sintagma je skup riječi koji predstavlja vezu dviju ili više samostalnih riječi uz koje po potrebi mogu doći i pomoćne riječi. Frazemske sintagme nemaju samostalnu ulogu u tekstu. U takvim se skupovima ostvaruju različite sintaktičke veze zavisnog ili nezavisnog tipa. Zavisne frazemske sintagme mogu biti: imeničke *živa*

⁶ Ovaj oblik frazema pojavljuje u stručnoj literaturi kao frazemske sintagme (Turk 1998: 268) i skup riječi (Fink-Arsovski 2002: 8).

enciklopedija, kamen spoticanja; glagolske izgubiti glavu, čudom se čuditi; pridjevske mrtav pijan, škrt na riječima; priložne mirne duše, u cvijetu mladosti (Menac, 2007). Sintaktička veza može biti nezavisnog tipa, te se kod takve veze sastavnice povezuju nezavisnim veznicima: *živ i zdrav, Sodoma i Gomora, uzduž i poprijeko*.

Potkategorija frazemskih sintagmi su poredbeni frazemi.⁷ Oni označavaju izravnu usporedbu koristeći se riječju kao *držati se kao seoska mlada, kao nova mlada, zdrav kao dren, pričati kao navijen, plivati kao riba u vodi*.

Antica Menac u predgovoru *Hrvatskog frazeološkog rječnika* govori kako se frazemi, ponajviše gore navedeni frazemski oblici (fonetska riječ i frazemska sintagma), uvrštavaju u rečenice kao njezin sastavni dio u imeničkim funkcijama kao što su subjekt, predikat ili objekt (*sitna riba, kovač svoje sreće*), u glagolskoj predikatnoj funkciji (*zasukati rukave, doći do riječi*). Menac nadalje ističe kako frazemi mogu biti i izvan rečenice, kao odgovor na prethodnu rečenicu (*za babino brašno* – replika na pitanje *zašto?*) ili kao uzvični frazem (*glavu gore!, jezik za zube!, ni govora!*) i dr.

1.7.3. Frazemska rečenica

Sljedeći strukturni oblik je frazemska rečenica. Frazemske rečenice imaju rečenicu kao osnovni strukturni oblik, a to može biti prosta ili složena rečenica: *Nije to bez vraga! i Ne piše mu se dobro!* (Menac, 2007: 19). S obzirom na vrste rečenica može biti: prosta (npr.) *duša bola koga* ili složena rečenica (npr.) *na jedno uho uđe, a na drugo izađe*. Komunikacijske frazemske rečenice su one koje samostalno prenose obavijest, a njihovo značenje možemo opisati također rečenicom, npr. *Bliži se kraj* komu, čemu ‘biti na umoru, prestati postojati’. Osim komunikacijskih važno je spomenuti i nominacijske jer one nemaju samostalnu ulogu te se njihovo značenje opisuje riječju ili sintagmom: *prošla baba s kolačima* ‘stvar je gotova, kasno je’ (Menac, 2007).

1.7.4. Polusloženice

Frazemi mogu biti i polusloženice. One su jednorječnice s lijeve i s desne strane omeđene bjelinom koje između imaju spojnicu. Svaka sastavnica ima vlastiti naglasak koji

⁷ O poredbenim frazemima više u nastavku teksta.

ih drži unutar definicije frazema (Kovačević i Ramadanović, 2013). Ukratko rečeno frazemske polusloženice su jednorječnice s barem dvama naglascima, npr. *danas-sutra*, *fiks-ideja*, *pik-zibner*.

1.8. FRAZEMSKE VARIJANTE

Frazem se može, osim u kanonskom obliku, pojaviti u različitim alternacijama na svim jezičnim razinama, pa govorimo o frazemskim varijantama (inačicama). U značenju frazemskih varijanti ne dolazi ni do kakve promjene, dakle značenje ostaje isto. Promjene nastaju na planu izraza te se oni pojavljuju u jednom ili više alternativnih oblika. Frazemske varijante potvrdit će strukturno-semantičku složenost frazema kao jezične jedinice s posebnim statusom (Kovačević, 2012).

Fink-Arsovski (1993: 65) navodi pet kriterija koji moraju biti ispunjeni kada govorimo o postojanju frazemskih varijanti:

1. značenje im mora biti identično tako da se one mogu međusobno zamjenjivati bez bilo kakva utjecaja na smisao rečenice
2. moraju imati barem jednu zajedničku komponentu
3. sintaktička konstrukcija mora im biti jednaka, ili tek neznatno izmijenjena
4. rekcija mora biti ista jer se u protivnom ne bi mogle uključivati u istom kontekstu
5. ne smiju se ni stilski ni ekspresivno razlikovati, a to podrazumijeva zajedničko konotativno značenje.

Da bismo lakše shvatili strukturu frazema, ne samo u kanonskom obliku, nego i u obliku frazemskih varijanti (inačica), valja naglasiti njihovo razvrstavanje na fonološke, morfološke, tvorbene, sintaktičke, leksičke, leksičko-kvantitativne i višestruke inačice. Frazemske varijante u hrvatskom jeziku prisutne su na svim jezičnim razinama.

U dijalektološkoj literaturi, kad se promatra više različitih govora, frazemskim se inačicama ne smatraju samo one međusobno zamjenjive u kontekstu, nego i varijacije u različitim mjesnim govorima koje se značenjski (i slikovno) podudaraju s komponentom u kanonskom obliku, nastale zbog različitih fonoloških, morfoloških, tvorbenih, sintaktičkih i leksičkih karakteristika pojedinih govora (Menac-Mihalić, 2012: 483).

1.8.1. Fonološke varijante

Fonološkim varijantama (inačicama) pripada izostavljanje pojedinih fonema u sastavnicama frazema. Na primjeru frazema *celi Božji / bogovetni / dragi den / cele dneve (cijeloga dana, sve vrijeme, stalno)* možemo pratiti, između ostalih varijacija, fonološke inačice s obzirom na različit refleks jera u leksemu den (Menac-Mihalić, 2012:483).

1.8.2. Morfološke i tvorbene varijante

Morfološke i tvorbene varijante (inačice) gotovo da možemo izjednačiti jer je u njima riječ o oblicima riječi, upotrebi riječi u različitoj paradigmi, jednini ili množini, a to možemo uočiti u primjerima: *uvući/uvlačiti glavu u ramena; smračiti/smrknuti lice; uskočiti/skočiti u sedlo; ne padati/ne pasti s neba*. U navedenim se primjerima mijenja oblik upotrijebljene riječi prema svršenosti/nesvršenosti glagola ili prema upotrebi sinonima.⁸

1.8.3. Sintaktičke varijante

Sintaktičke varijante (inačice) imaju mogućnost mijenjanja mjesta sastavnica unutar frazema ili upotrebe druge riječi koja neće promijeniti značenje samoga frazema: *proći kroz sito i rešet, proći s nekim sito i rešet; prirasti komu k srcu, prirasti komu za srce, prirasti srcu*. Sintaktičke inačice mogu biti i ovisnog tipa:

- kongruencija ili sročnost: glavna i ovisna riječ u vezi se podudaraju u rodu, broju i padežu: *plava krv*
- rekcija ili upravljanje: glavna riječ određuje oblik ovisnoj riječi, ona prema glavnoj riječi može biti glagolska: *pružati otpor*, imenička: *znak pažnje* i pridjevska: *željan slave*
- pridruživanje: ovisna je riječ nepromjenjiva ili se rabi samo u osnovnom obliku: *biti protiv* (Menac, 2007:18).

1.8.4. Leksičke varijante

Leksičke se varijante (inačice) odnose na alternacije leksema, ali mijenjanjem određene riječi ne mijenjamo značenje frazema: *pasti (kome) na um (pamet); braniti se (opirati se) rukama i nogama; peći se (pržiti se) na tihoj vatri; imati veliko (dobro) srce;*

⁸ Riječi koja ima isto značenje.

deveta (deseta) stvar.

1.8.5. Leksičko-kvantitativne i višestruke varijante

Preostale frazemske varijante su leksičko-kvantitativne, npr. 'velik' *kao zrno gorušičino, čuti svojim 'vlastitim' ušima* te na posljertku višestruke varijante (kombinirano variranje), npr. *obiti* (zaraditi/zarađivati) *kruh u znoju svoga lica*. Dakako, unutar jednog frazema moguća su kombiniranja više vrsta inačica: *ići (htjeti) glavom kroz (kroza) zid; čuvati (paziti) koga, što kao oči (oko) u glavi; piti krv na slamku (slamčicu) komu;- biti (stajati) s jednom nogom u grobu* (Kovačević, 2012: 95).

Kod leksičko-kvantitativnih inačica upotrebljava se oblik riječi koji se u potpunosti može ispustiti iz frazema, ali ga ponekad upotrebljavamo zato što naglašava njegovo značenje: *na svoju (vlastitu) ruku; držati (sve) konce u (svojim) rukama; otvoriti (svoje) karte; prodati dušu (vragu)*. Višestruke inačice podrazumijevaju upotrebu različitih oblika riječi za isto značenje frazema, ali mijenja se jačina značenja frazema ovisno o upotrijebljenoj frazemskoj sastavnici: *reći, upitati, dobaciti preko ramena; čupati/iščupati, vaditi, izvlačiti (što) kliještima; osjećati se, plivati kao riba u vodi*.

1.7.2.1. Poredbeni frazemi

Općenito govoreći, poredba u jeziku doprinosi obogaćivanju stila, čini ga življim te slikovitijim. Tako su poredbes kao figure prešle u frazeološki fond. Za poredbene frazeme mogli bismo reći da su najčešći strukturni tip (Fink-Arsovski, 2002). Članovi poredbes, ono što se uspoređuje i ono s čim se uspoređuje, moraju imati barem jedno zajedničko svojstvo ilisem.⁹

Važno je istaknuti kako su dva osnovna strukturna tipa poredbenih frazema: trodijelni i dvodijelni. Trodijelni tip sastoji se od sljedećih dijelova: A-dio (koji se uspoređuje) + B-dio (poredbeni veznik) + C-dio (komponenta s kojom se uspoređuje), npr. *dobar kao kruh, star kao Biblija, prljav kao svinja*. Osim trodijelnog tipa frazema u frazeologiji postoji i dvodijelni tip koji se sastoji od B- dijela i C-dijela te je na taj način u njima izostavljen dio koji se uspoređuje (Fink- Arsovski, 2002). Primjeri za dvodijelni tip

⁹lingv. najmanja jedinica značenja; ostvaruje se u sastavu semema (konj je domaća životinja) (Hrvatski jezični portal; http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=dIZgXxA%3D Pribavljeno 5. srpnja 2018.)

su sljedeći: *kao grom iz vedra neba, kao u priči, kao u raju*.

Općenito se poredbeni frazemi mogu podijeliti na dvije velike skupine: one koji se odnose na čovjeka (vanjština, osobine, stanje, odnos prema određenim pojavama) i na one koji se odnose na predmet (Fink-Arsovski, 2002: 32).

1.9. PARADIGMATIČNOST FRAZEMA

Pojam paradigmatičnosti¹⁰ ne smije se zamjenjivati s pojmom varijantnosti. Strukturna analiza zahtijeva kanonski oblik, međutim važno je vidjeti kako se pojedine frazemske sastavnice mijenjanju ovisno o kontekstu u kojem se nalaze. Paradigmatičnost u tom pogledu podrazumijeva prilagodbu frazema u kontekstu, za razliku od varijantnosti koja podrazumijeva zamjenu frazemskih sastavnica bez obzira na kontekst. Paradigmatičnost bez obzira na svoj stupanj neće utjecati na promjenu značenja (Kovačević, 2012).

1.9.1. Tipovi paradigmatičnosti

Fink-Arsovski (2002: 21) navodi tri vrste paradigmatičnosti:

1. nulta paradigmatičnost – nije moguća nikakva promjena oblika frazema te on funkcionira u okamenjenom obliku. Taj stupanj paradigmatičnosti izražen je za frazeme sa strukturom fonetske riječi, imeničke frazeme koji su okamenjeni u nekom padežnom obliku i manji broj frazemskih rečenica. Sljedećim primjerom bit će potkrijepljena spomenuta definicija nulte paradigmatičnost: *Prste sebi od mog upaljača*.
2. djelomična paradigmatičnost – uvijek je uvjetovana morfološkim ili semantičkim čimbenicima. Primjer za ovaj tip paradigmatičnosti: *Okrećem leđa gorčini zgaženih godina, bacam ih u nabujalu rijeku i vraćam se sebi*. Ovaj primjer je paradigmatičan iz razloga jer se glagolska sastavnica *okrenuti* može mijenjati, a imenska sastavnica *leđa* neće se mijenjati.
3. potpuna paradigmatičnost – mogućnost neograničenoga mijenjanja frazema u skladu s gramatičkim obilježjima njegove sastavnice. Potpunu paradigmatičnost pokazuje sljedeći primjer moguće zamjene samo u množinskom obliku: Ne možemo utjecati na *zle jezike*. Bila je prepuštena na milost i nemilost *zlim jezicima*.

¹⁰gram. uzor u sklanjanju i sprezanju, odnosno za deklinaciju ili konjugaciju (glagolska paradigma; imenička paradigma) (Hrvatski jezični portal; <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> Pribavljeno 5. srpnja 2018.)

1.10. PODRIJETLO FRAZEMA

Frazeologija čini ukupnost frazema nekog jezika koji su nastali na različite načine i u jezik dolazili iz različitih izvora. U pojedinom jeziku oni zrcale mišljenja, odnos prema stvarnosti, društvenu situaciju, povijesne reminiscencije i običaje govornika. Postanak frazema može biti uvjetovan frazeologizacijom slobodnih veza, motivacijom povijesnim ili zemljopisnim podatkom, deonimizacijom i frazeologizacijom te determinologizacijom i frazeologizacijom (Menac, 2007).

Menac (2003) podrijetlo frazema dijeli na one nastale:

- a) frazeologizacijom slobodnih veza (paralelno se može rabiti slobodna sveza (sastavnice zadržavaju svoje leksičko značenje) i frazem s istim sastavom (ali s promjenom značenja bar jedne sastavnice) – *imati prazan džep (džepove), zagristi u kiselu jabuku*
- b) religijom (izvor su Biblija i crkveni tekstovi) – *glas vapajućeg u pustinji, dolina suza nositi svoj križ, mana s neba*
- c) iz književnih djela – *biti ili ne biti, ružno pače, posljednji Mohikanac*
- d) iz povijesti – *kocka je bačena, provesti se kao Janko na Kosovu*
- e) iz zemljopisnih naziva – *i mirna Bosna, puno je vode proteklo Savom.*

Nadalje, Menac spominje kako se u frazemima nalaze neke sastavnice posuđene u hrvatski književni jezik koje su iznikle iz hrvatskih dijalekata i govora poput *otići na kvasinu, ni frigan ni pečen, imati žnoru, gutati knedle, imati putra na glavi*, ili su pak došle iz drugih jezik poput *pod mus, tip-top, izvan trenda, biti u bedu*. Također, postoje i one sastavnice u frazemima koje se samo upotrebljavaju unutar te sveze, dok izvan nje nemaju uporabu u jeziku (na *jedvite jade, u tili čas, mic po mic*). Mnogo je primjera frazema u kojima nalazimo narodni smisao za humor poput *mlad kao rosa u podne, nije đavo nego vrag, metar i žilet* (Menac i sur., 2003).

Frazeologija s obzirom na jezik nastanka možemo podijeliti na nacionalne i internacionalne. Kada govorimo o podrijetlu frazema najviše mislimo na jezik u kojem je pojedini frazem nastao i u tom slučaju izdvajamo nacionalne frazeme (npr. u hrvatskome

jeziku *kud puklo da puklo, na vrbi svirala*). Frazemi koji su nastali u drugome jeziku pa su u većoj ili manjoj mjeri ili sasvim ili nikako prilagođeni jeziku koji ih je posudio nazivamo posuđenim frazemima, npr. u hrvatskome jeziku *alfa i omega, nositi svoj križ, in memoriam*. Podrijetlo frazema obuhvaća i područja odnosno izvore iz kojih su uzeti, npr. znanosti, glazbe, sporta, kazališta, pomorstva i sl. (Menac, 2007: 16).

Nacionalni frazemi dio su općeg frazeološkoga fonda nekoga jezika. Oni su pogodni za izricanje specifičnih značenja. Kako su frazemi slikoviti, često temeljeni na nacionalnim motivima, pružaju mnoge podatke o narodu u kojem su nastali. Takvi frazemi prenose se s koljena na koljeno te su drugim narodima teško razumljivi. (Menac, 2007: 109). Među takvim frazemima nailazimo i na one koji su teško prevodivi ili prenošenjem u drugi jezik zahtijevaju dodatna objašnjenja. (Menac, 2007: 83). Nacionalni frazemi su primjerice *ispravljati krivu Drinu, za Kulina bana, i mirna Bosna, vjenčati se oko vrbe, Zvonimirova baština, nemati blage veze, nemati tri čiste u glavi*. Ti frazemi mogu imati jak ekspresivni naboj i koriste se za izražavanje ironije ili ublažavanje vulgarnosti, npr. *držati se kao drvena Marija* (Turk 1994). Važna značajka nacionalnih frazema jest da oni mogu imati i sastavnice koje same po sebi ne postoje u leksičkom fondu hrvatskog jezika: *prodavati zjake, ne znati ni bu ni mu, ne znati ni b ni be* ili *ni trt ni mrt*. Takvi se primjeri nazivaju frazemskim sraslicama. Frazeološki fond nekoga jezika naročito se vezuje uz frazeme nastale u tom narodu, ali ne treba zanemariti i međunarodni frazeološki fond koji je nastao tijekom povijesti, u različitim razdobljima i iz različitih izvora. (Turk, 1994: 39). Na nacionalni karakter frazema upućuje i vlastito ime kao njegova sastavnica pa takve frazeme dijelimo u dvije skupine: domaći frazemi i frazemi stranoga podrijetla. Prva skupina iskazuje tipične hrvatske prilike, odnose, zbivanja, okolnosti (npr. *Martin u Zagreb, Martin iz Zagreba, turska sila*). Druga skupina sadrži frazeme motivirane povijesnim činjenicama koji su prevedeni i prošireni u mnogim jezicima (npr. *Pirova pobjeda, Potemkinova sela*).

Općeeuropski frazemi međunarodni su frazemi potvrđeni u europskim jezicima s jednakim značenjem i strukturnom podudarnošću. Ti frazemi najčešće imaju poznato podrijetlo, ali postoje i općeeuropski frazemi kojima još nije utvrđeno točno podrijetlo (Opašić, 2014.) Turk (1994) navodi npr. *Bartolomejska noć, Pirova pobjeda, Kolumbovo jaje*. Frazemi različitog podrijetla čine međunarodnu frazeologiju.

Strani će se frazemi primati u jezik primalac u izravnom ili kalkiranom obliku.

Svakako najviše izravnih frazema dolazi iz latinskog jezika: *alter ego, in media res, nota bene*. Od ostalih je jezika posebno zastupljen engleski sa sljedećim frazemima: *all right, fair play, fifty-fifty* (Turk, 1994: 39).

Kako je korpus internacionalnih frazema velik, potrebna je bila njegova podjela na pojedine skupine s obzirom na njihovo podrijetlo, tj. ishodište:

- a. frazemi biblijskog podrijetla i uopće kršćanskog karaktera: *od Adama i Eve, nevjerni Toma, judin poljubac*
- b. općeeuropski frazemi motivirani mitološkom i povijesnom ličnošću: *Ahilova peta, Pirova pobjeda, Damaklov mač*
- c. općeeuropski frazemi – izreke poznatih ličnosti: *Biti ili ne biti, Nešto je trulo u državi Danskoj, Kocka je bačena*
- d. općeeuropski frazemi s općim značenjem, potvrđeni u europskim jezicima, a zasad im nije utvrđeno ishodište: *imati u krvi, probiti led*
- e. noviji frazemi na području ekonomije i politike: *viša sila, hladni rat, odljev mozgova* (Turk 1994: 41).

Dijelu je frazema relativno lako odrediti podrijetlo jer su nastali najčešće prema terminima iz znanosti ili područja ljudske djelatnosti. Frazemi podrijetlom iz znanosti: *izvaditi/vaditi korijen, bestežinsko stanje, kratki spoj*; frazemi iz glazbe: *davati ton, dizati ton, spuštati ton*; iz pomorstva: *uploviti u mirnu luku, ploviti protiv struje, baciti sidro*; iz kazališta: *igrati glavnu ulogu, stajati iz kulisa, posljednji čin*. Neki frazemi potječu iz kartaškog žargona: *zaigrati posljednju kartu, otkriti karte* ili đачki žargon: *nabiti kolac, dobiti topa* (Menac, 2007).

1.11. RASLOJAVANJE FRAZEMA

Kod frazema dolazi do različitih načina raslojavanja koja su uvjetovana generacijskim razlikama. Tako novonastale frazeme starije generacije ne koriste jer za tim frazemima nemaju potrebe ili im ne znaju značenje. Frazemi se razlikuju i po mjestu u kojem nastaju i opstaju te neki frazemi nemaju istu pojavnost u svim dijelovima Hrvatske. Raslojavanje je moguće, ali i potrebno zbog obrazovnih razlika jer zbog nezaustavljivo ga prodora engleskih riječi i drugih tuđica koje ulaze u sastav hrvatskih frazema uporaba će ovisiti o obrazovanosti i o razini poznavanja engleskoga jezika (Mance - Trtanj, 2010: 175).

Procesom globalizacije znatan broj engleskih riječi ulazi u hrvatski jezik te mu se djelomice ili čak u potpunosti prilagođavaju. S obzirom na brzinu nastajanja novih riječi koje ulaze u sastave frazema, mnogo novih frazema nije opisano u frazeološkim rječnicima. Razgovorni jezik, kao onaj jezik koji ne podliježe normi, najizloženiji je anglicizmima pa su te nove tuđice postale frazemske sastavnice u razgovornom jeziku. Dakako, nove frazemske sastavnice nastaju i s hrvatskim riječima (Mance - Trtanj, 2010: 182).

1.12. FRAZEMI I FUNKCIONALNI STILOVI

Frazeologija nekoga jezika može se promatrati u različitim jezičnim stilovima, isto kao i leksik nekoga jezika.

Standardni je jezik polifunkcionalan. On različito funkcionira u znanosti, novinarstvu, administraciji, književnosti i u svakodnevnom govoru. Te jezične funkcije nazivamo funkcionalnim stilovima te tako možemo govoriti o pet različitih funkcionalnih stilova kojima se hrvatski standardni jezik odlikuje (Silić – Pranjković, 2005).

Svaki od tih funkcionalnih stilova koristi svoja pravila, što bi značilo da pravilo jednog funkcionalnog stila neće nužno koristiti drugi stilovi. Pristup koji uvažava samo put od standardnog jezika do funkcionalnih stilova, koji funkcionalne stilove stavlja pod strogu kontrolu jezika kao standarda, ne može biti primjeren i pravi pristup. Razlog tome jest što taj pristup zaustavlja prirodan razvoj funkcionalnih stilova, pa onda samim time i prirodan razvoj standardnog jezika. Sukladno tome valja zaključiti da je svaki funkcionalni stil uzor sam sebi (Silić – Pranjković, 2005).

Na prvome mjestu nalazi se stilski neutralna frazeologija koja je prisutna u svim jezičnim stilovima te ona ne uključuje posebne ekspresivno-emocionalne nijanse (npr. *od sveg srca, imati pravo*). Razgovorni stil i njegova frazeologija karakteristični su za svakodnevno usmeno izražavanje (npr. *kud puklo da puklo, ni luk jeo ni luk mirisao*), a niža varijanta razgovornoga stila jest vulgarni stil kojega obilježava bogata frazeologija (npr. *otegnuti papke, začepi gubicu*). Najniža varijanta razgovornoga stila je grubo vulgarni stil kojem se donedavno nije posvećivalo veliko istraživanje, a danas za njega postoje i posebni rječnici. Njega u novije vrijeme ima u književnosti i na ekranu. (Menac, 2007: 19-20).

Za razgovorni funkcionalni stil svojstveni su žargonski frazemi i kao takvi pripadaju zatvorenoj grupi korisnika, ali mogu ući u široku upotrebu. Takvi frazemi ne pripadaju hrvatskom standardnom jeziku. Tri promjene odvijaju se u žargonskom leksiku i žargonskoj frazeologiji:

1. žargonski je frazem nadrastao vlastitu uporabnu skupinu, proširio se razgovornim stilom i danas je poznat širokom krugu korisnika

2. žargonska je sastavnica još uvijek prepoznatljiva u frazemu, ali se može zamijeniti i nekom općepoznatom sastavnicom bez gubitka značenja ili promjene značenja i ima stilsko ograničenje
3. žargonski frazemi i dalje ostaju unutar ograničene korisničke skupine (Mihaljević i Kovačević, 2006: 4).

Frazemi u publicističkom funkcionalnom stilu imaju primarnu funkciju privlačenja pozornosti gledatelja i čitatelja, stoga su njihova obilježja: visoka informativnost, izražajnost i specifičnost izraza. Često su prisutni u naslovima s namjerom da privuku čitateljevu pažnju, odnosno da ga na zanimljiv i sažet način uvedu u glavnu misao članka. *Pranje novca* ili *nevidljiva ruka* ustaljene su strukture koje se javljaju u administrativnom i znanstvenom funkcionalnom stilu. Frazemi svojstveni znanstvenome funkcionalnom stilu u literaturi se nazivaju stručnojezični frazemi ili frazeološki nazivi (termini). Frazeološki nazivi imaju obilježja stabilnosti, idiomatičnosti, slikovitosti i ekspresivnosti. (Mihaljević - Kovačević, 2006: 12) Kako su prošli kroz postupak metaforizacije, termini se upotrebljavaju u prenesenom značenju. U književno-umjetničkom stilu prisutni su frazemi i u širem i u užem smislu kako književnost nema stilskih restrikcija.

Frazemi koji pripadaju određenom jezičnom stilu nisu ograničeni samo na taj stil, već mogu biti promjenjivi. Kada termin dobije preneseno značenje, postaje dio općega frazeološkoga fonda i time često prelazi u drugi stil. Također, u posebnim situacijama, frazemi mogu dobiti konotativna značenja koja u osnovi nemaju. Frazeologija tvori sustav u kojem svaki frazem kao element sustava može biti klasificiran prema različitim kriterijima i na taj način suprostavljen drugim njegovim elementima. (Menac, 2007: 20).

2. PRAKTIČNI DIO

2.1. METODOLOGIJA ISTRAŽIVAČKOG RADA

2.1.1. Cilj istraživanja

Cilj je istraživanja ispitati koliko su značenja frazeoloških sveza riječi učenicima mlađe školske dobi poznata ili nepoznata te pomaže li kontekst pri njihovu tumačenju.

2.1.2. Zadatci istraživanja

1. Utvrditi poznaju li učenici mlađe školske dobi značenja ispitivanih sveza riječi, tj. frazema.
2. Postoji li razlika u tumačenju nepoznatih riječi učenika trećih i četvrtih razreda.

2.1.3. Uzorak

Istraživanje je provedeno u dvjema osnovnim školama: Osnovna škola Višnjevac i Osnovna škola Frane Petrića u Cresu. Sudjelovalo je ukupno 80 učenika¹¹ trećih i četvrtih razreda. Iz Osnovne škole Frane Petrića u Cresu sudjelovao je 21 učenik trećeg razreda i 20 učenika četvrtog razreda, dok je u Osnovnoj školi Višnjevac sudjelovalo 19 učenika trećeg i 20 učenika četvrtog razreda. U istraživanju je ukupno sudjelovao 41 učenik trećih i 39 učenika četvrtih razreda.

2.1.4. Postupci i instrumenti istraživanja

Postupak istraživanja je anketiranje, a instrument koji se koristi je anketni listić. U anketi su sudjelovali učenici trećih i četvrtih razreda. Istraživanje je transversalno empirijsko. Učenici su dobili anketni listić koji su ispunjavali anonimno (Prilog 1.). Anketni se listić sastoji od tri zadatka. Prvi zadatak je zadatak višestrukog izbora, drugi je zadatak kratkih odgovora, i treći je zadatak produženog odgovora. Anketni je upitnik sastavljen u svrhu dobivanja odgovora o tome koliko učenici mlađe školske dobi razumiju riječi

¹¹ Odnosi se na oba spola.

prenesenog značenja, odnosno frazeme te postoji li razlika s obzirom na dob učenika.¹²

2.1.5. Etika istraživanja

Budući da se istraživanjem provjerava razina razumijevanja odabranih sveza riječi, nije bilo potrebe za pismenom suglasnosti svakog roditelja. Učiteljice odabranih razreda odobrile su provođenje ankete, a kao što je već naglašeno, anketa je bila anonimna.

2.1.6. Rezultati istraživanja

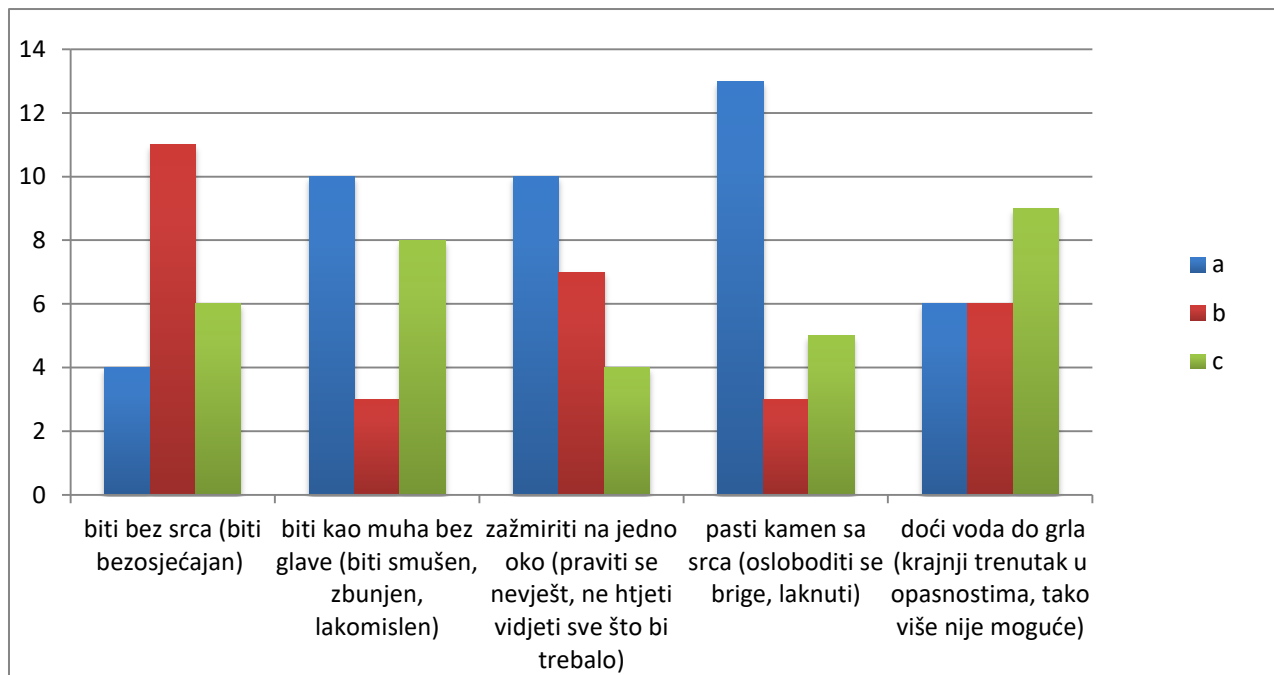
Frazem je dakle višerječnica (jezična jedinica veća od riječi) u kojoj je jedna ili više sastavnica desemantizirana. Budući da je njihovo značenje preneseno, konotativno, očekivati je da budu komunikacijskom preprekom kod čitatelja mlađe školske dobi. Ekspresivna vrijednost frazema također može ostati skrivena, tj. neprepoznata u mlađih čitatelja (Bakota, 2010: 215). Zbog velike zastupljenosti frazema u književnoumjetničkim tekstovima uvrštenima u čitanke za osnovnu školu, ispitano je razumijevanje frazeoloških sveza riječi kod učenika mlađe školske dobi.

2.1.6.1. Prepoznavanje frazeoloških sveza riječi

Prvi je zadatak anketnoga upitnika sadržavao pet potpitanja kojima se željelo provjeriti kod ispitanika razumijevanje frazema kao sveze riječi. U svakom primjeru frazemska sveza riječi označena je polumasnim (bold) slovima, a učenikov je zadatak bio zaokružiti slovo ispred odgovora koji smatra točnim (Prilog 1.).

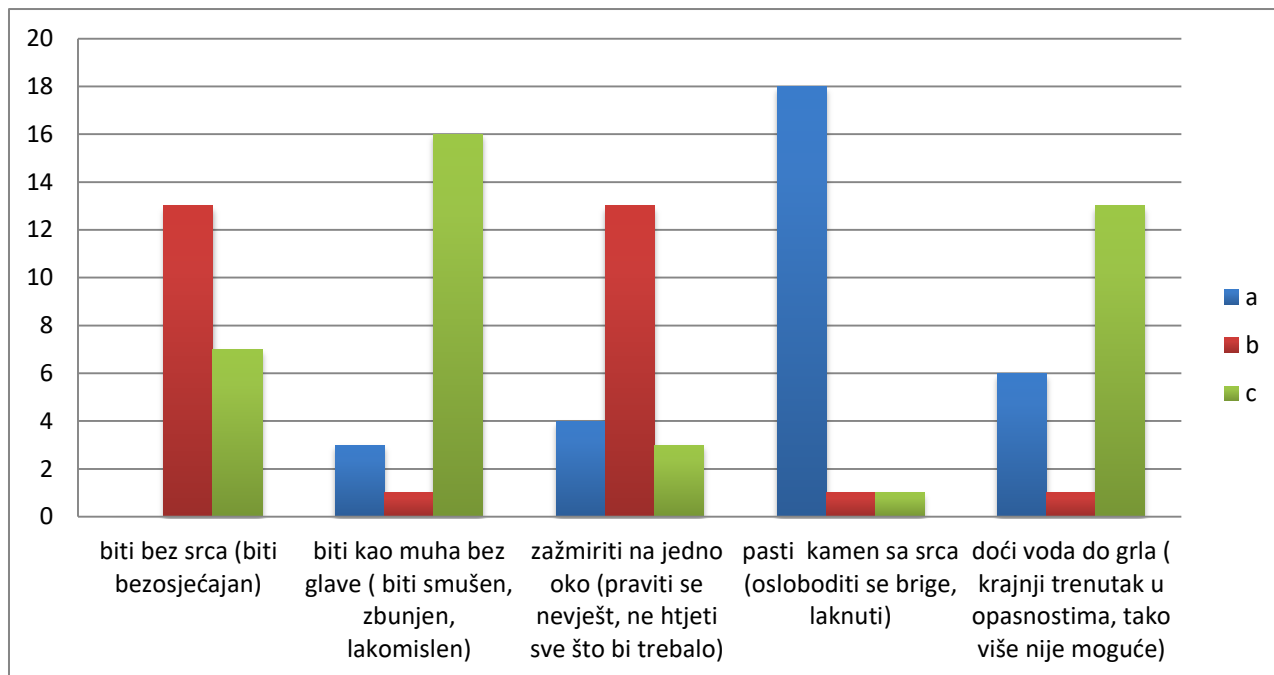
¹² Geografske razlike ne uzimaju se u obzir u ovom istraživanju.

Grafikon br. 1. Razumijevanje značenja frazeoloških sveza riječi učenika 3. r. OŠ Frana Petrića, Cres¹³

¹³ *Biti bez srca* znači: a) nije imao srca, **b) bio je bezosjećajan**, c) mislio je samo na sebe; *biti kao muha bez glave* znači: a) bio je vrlo brz, b) bio je glasan da su ga svi mogli čuti, **c) bio je smušen i zbunjen**; *zažmiriti na jedno oko* znači: a) nije dobro vidjela Aninu pogrešku, **b) nije htjela vidjeti koliko je Ana pogriješila**, c) mislila je da će bolje otkriti Aninu pogrešku ako pogleda samo na jedno oko *Pasti kamen sa srca* znači: **a) prestala sam se brinuti**, b) nisam više hodala po kamenju, c) došavši kući, skinula sam lančić s dragim kamenom; *doći voda do grla* znači: a) odustati tek kada voda počinje biti duboka, b) odustati jer se ne zna plivati, **c) doći je u težak položaj i morati odustati**.

Grafikon br. 2. Razumijevanje značenja frazeoloških sveza riječi učenika 3. r. OŠ Višnjevac¹⁴

Iz grafikona br. 1 razvidno je da je najviše učenika trećeg razreda Osnovne škole Frane Petrića, Cres značenjski prepoznalo frazeološku svezu riječi *biti bez srca* (biti bezosjećajan), i to 52 % učenika. Točno značenje frazeološke sveze riječi *biti kao muha bez glave* (biti smušen, zbunjen, lakomislen) prepoznalo je 38 % ispitanih učenika, njih 33 % točno je odredilo značenje frazeološkoj svezi riječi *zažmiriti na jedno oko* (praviti se nevješt, ne htjeti sve što bi trebalo), frazemu *pasti kamen sa srca* (osloboditi se brige, laknuti) točno je značenje prepoznalo 62 % ispitanika, a frazemu *doći voda do grla* (krajnji trenutak u opasnostima, tako više nije moguće) točno je značenje prepoznalo 42 % ispitanih učenika.

Iz grafikona br. 2 razvidno je da su učenici trećeg razreda Osnovne škole Višnjevac bili nešto uspješniji u prepoznavanju frazeoloških sveza riječi obuhvaćenih ovim istraživanjem. Frazemu *biti bez srca* (biti bezosjećajan) točno je značenje prepoznalo 65 % ispitanika, frazemu *biti kao muha bez glave* (biti smušen, zbunjen, lakomislen) 80 %, frazemu *zažmiriti na jedno oko* (praviti se nevješt, ne htjeti sve što bi trebalo) njih 65 %, frazemu *pasti kamen sa srca* (osloboditi se brige, laknuti) 90 %, a frazeološkoj svezi riječi *doći voda do grla*

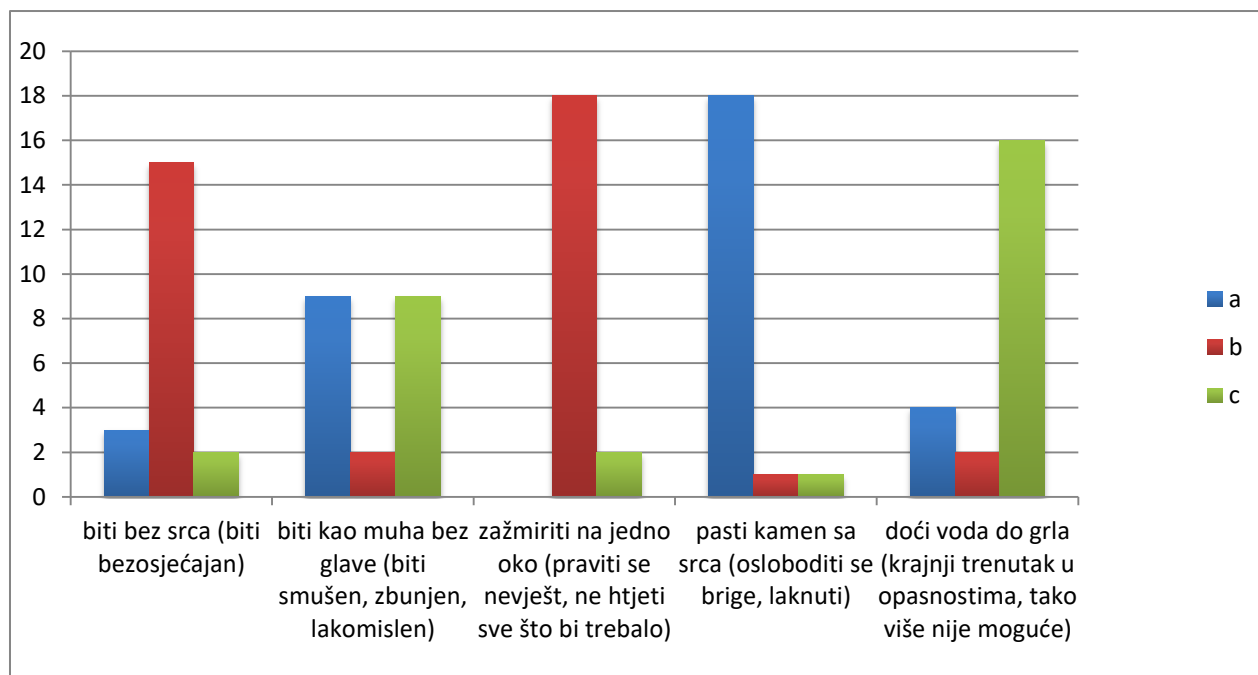
¹⁴ *Biti bez srca* znači: a) nije imao srca, **b) bio je bezosjećajan**, c) mislio je samo na sebe; *biti kao muha bez glave* znači: a) bio je vrlo brz, b) bio je glasan da su ga svi mogli čuti, **c) bio je smušen i zbunjen**; *zažmiriti na jedno oko* znači: a) nije dobro vidjela Aninu pogrešku, **b) nije htjela vidjeti koliko je Ana pogriješila**, c) mislila je da će bolje otkriti Aninu pogrešku ako pogleda samo na jedno oko *Pasti kamen sa srca* znači: **a) prestala sam se brinuti**, b) nisam više hodala po kamenju, c) došavši kući, skinula sam lančić s dragim kamenom; *doći voda do grla* znači: a) odustati tek kada voda počinje biti duboka, b) odustati jer se ne zna plivati, **c) doći je u težak položaj i morati odustati**.

(krajnji trenutak u opasnostima, tako više nije moguće) točno je značenje prepoznalo 65 % ispitanih učenika.

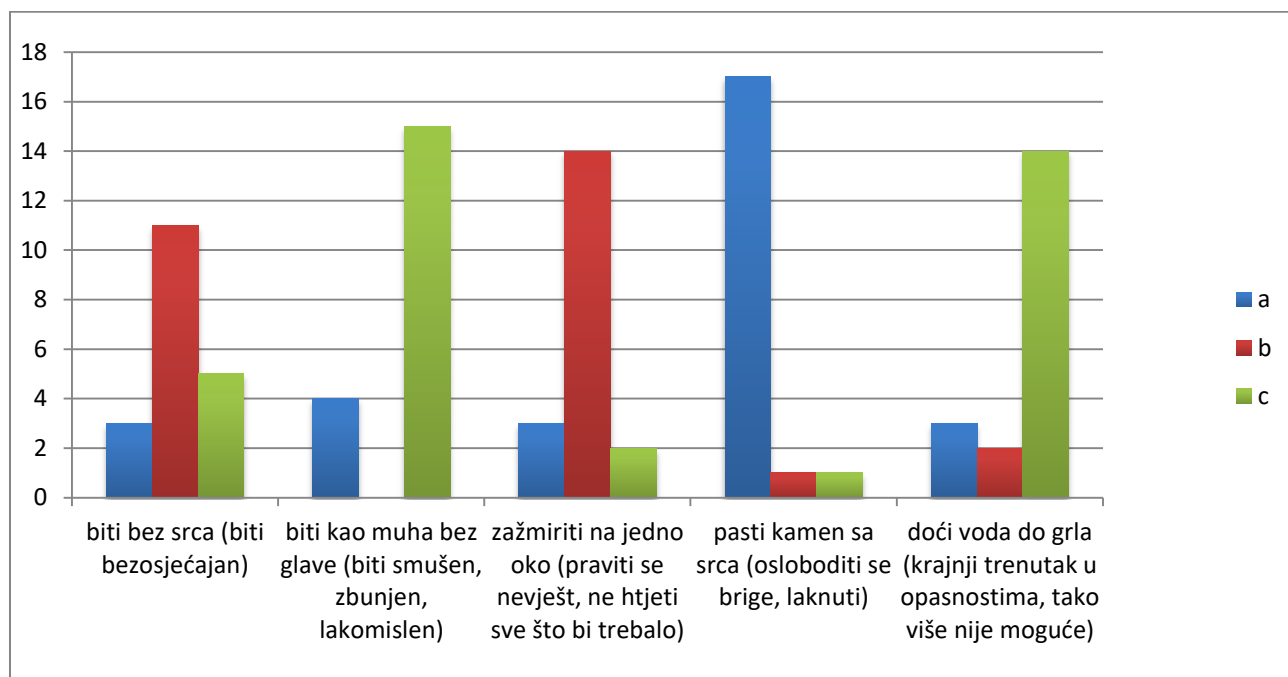
Iz dobivenih rezultata istraživanja uočava se da je najveći broj ispitanih učenika trećih razreda prepoznalo značenje frazeološkoj svezi riječi *pasti kamen sa srca* (krajnji trenutak u opasnostima, tako više nije moguće) i to njih 76 %. Više od pola ispitanih učenika trećih razreda točno je prepoznalo značenje frazeoloških sveza riječi *biti bez srca* (osloboditi se brige, laknuti) 59 %, *biti kao muha bez glave* (biti smušen, zbunjen, lakomislen) 59 %, *doći voda do grla* (krajnji trenutak u opasnostima, tako više nije moguće) 54 % učenika. Samo djelomice neuspješniji bili su ispitanici u prepoznavanju značenja frazeološkoj svezi riječi *zažmiriti na jedno oko* (praviti se nevješt, ne htjeti sve što bi trebalo) koje je prepoznalo 49 % ispitanih učenika trećih razreda. Valja zaključiti da još uvijek oko polovine ispitanih učenika trećih razreda ipak ne razumije značenje ponuđenih frazema čak i onda kada im se da mogućnost izbora točnoga odgovora među nekoliko ponuđenih. Pretpostaviti je da bi rezultati istraživanja bili još slabiji kada bi se od ispitanika tražilo da samostalno odrede značenja frazeoloških sveza riječi. Iz dobivenih se rezultata, nadalje, može zaključiti kako navedene frazeološke sveze riječi u književnoumjetničkim tekstovima uvrštenih u čitanke za mlađu školsku dob predstavljaju komunikacijsku prepreku u razumijevanju cjeline pročitana.

Učenici su četvrtih razreda također u anketnom upitniku riješili prvi zadatak kojim se željelo provjeriti njihovo razumijevanje frazeoloških sveza riječi. Ponovimo kako je u svakom zadanom primjeru frazeološka sveza riječi označena polumasnim (bold) slovima, a učenikov je zadatak bio zaokružiti slovo ispred odgovora koji smatra točnim (Prilog 1.).

Grafikon br. 3. Razumijevanje značenja frazeoloških sveza riječi učenika 4. r. OŠ Frane Petrića, Cres¹⁵

Grafikon br. 4. Razumijevanje značenja frazeoloških sveza riječi učenika 4. r. OŠ Višnjevac¹⁶

¹⁵ *Biti bez srca* znači: a) nije imao srca, **b) bio je bezosjećajan**, c) mislio je samo na sebe; *biti kao muha bez glave* znači: a) bio je vrlo brz, b) bio je glasan da su ga svi mogli čuti, **c) bio je smušen i zbunjen**; *zažmiriti na jedno oko* znači: a) nije dobro vidjela Aninu pogriješku, **b) nije htjela vidjeti koliko je Ana pogriješila**, c) mislila je da će bolje otkriti Aninu pogriješku ako pogleda samo na jedno oko *Pasti kamen sa srca* znači: **a) prestala sam se brinuti**, b) nisam više hodala po kamenju, c) došavši kući, skinula sam lančić s dragim kamenom; *doći voda do grla* znači: a) odustati tek kada voda počinje biti duboka, b) odustati jer se ne zna plivati, **c) doći je u težak položaj i morati odustati**.

¹⁶ isto

Iz grafikona br. 3 razvidno je da je najviše učenika trećeg razreda Osnovne škole Frane Petrića, Cres značenjski prepoznalo frazeološku svezu riječi *biti bez srca* (biti bezosjećajan), i to 75 % učenika. Točno značenje frazeološke sveze riječi *biti kao muha bez glave* (biti smušen, zbunjen, lakomislen) prepoznalo je 45 % ispitanih učenika, njih 90 % točno je odredilo značenje frazeološkoj svezi riječi *zažmiriti na jedno oko* (praviti se nevješt, ne htjeti sve što bi trebalo), frazemu *pasti kamen sa srca* (osloboditi se brige, laknuti) točno je značenje prepoznalo 90 % ispitanika, a frazemu *doći voda do grla* (krajnji trenutak u opasnostima, tako više nije moguće) točno je značenje prepoznalo 80 % ispitanih učenika.

Iz grafikona br. 4 vidljivo je da su učenici četvrtog razreda Osnovne škole Višnjevaca nešto manje uspješni od učenika četvrtog razreda OŠ Frane Petrića, Cres u prepoznavanju frazeoloških sveza riječi obuhvaćenih ovim istraživanjem. Frazemu *biti bez srca* (biti bezosjećajan) točno je značenje prepoznalo 67 % ispitanika, frazemu *biti kao muha bez glave* (biti smušen, zbunjen, lakomislen) 62 %, frazemu *zažmiriti na jedno oko* (praviti se nevješt, ne htjeti sve što bi trebalo) njih 82 %, frazemu *pasti kamen sa srca* (osloboditi se brige, laknuti) 90 %, a frazeološkoj svezi riječi *doći voda do grla* (krajnji trenutak u opasnostima, tako više nije moguće) točno je značenje prepoznalo 77 % ispitanih učenika.

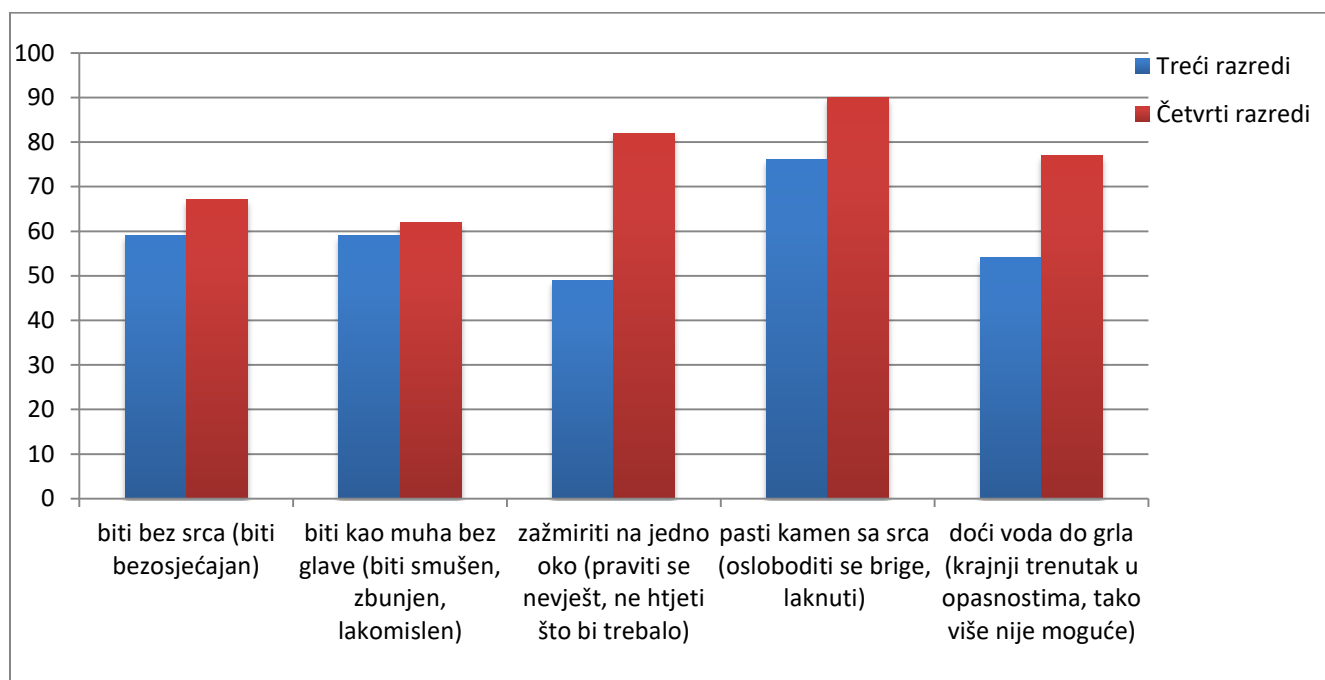
Iz dobivenih rezultata istraživanja uočava se da je najveći broj ispitanih učenika četvrtih razreda prepoznalo značenje frazeološkoj svezi riječi *pasti kamen sa srca* (krajnji trenutak u opasnostima, tako više nije moguće) i to njih 90 %. Nadalje, prema rezultatima ispitanih učenika četvrtih razreda točno je prepoznalo značenje frazeoloških sveza riječi *zažmiriti na jedno oko*, njih 82 %, *doći voda do grla* (krajnji trenutak u opasnostima, tako više nije moguće) 77 % učenika. Nešto manje uspješni bili su ispitanici u prepoznavanju značenja frazeološkoj svezi riječi *biti bez srca* (osloboditi se brige, laknuti) 67 % učenika i *biti kao muha bez glave* (biti smušen, zbunjen, lakomislen) koje je prepoznalo 62 % učenika.

Rezultati istraživanja pokazuju da trećina ispitanih učenika četvrtih razreda ne razumije značenje ponuđenih frazema čak i onda kada im se da mogućnost izbora točnoga odgovora među nekoliko ponuđenih. Ipak treba reći da su učenici četvrtih razreda bili uspješniji u prepoznavanju frazeoloških sveza riječi u odnosu na učenike trećih razreda obuhvaćenih ovim istraživanjem. No, i u ovom slučaju može se pretpostaviti da bi rezultati istraživanja bili još slabiji kada bi se od ispitanika tražilo da samostalno odrede značenja frazeoloških

sveza riječi. Kao što je već spomenuto, nepoznate riječi utječu na (ne)razumijevanje cjeline pročitano. Istraživanja ukazuju na činjenicu da je potrebno poznavati čak 95 % riječi nekog teksta da bi ga se razumjelo (Brangan, 2014: 37 prema Alderson, 2000). Iz dobivenih se rezultata u našem istraživanju može zaključiti kako navedene frazeološke sveze riječi u književnoumjetničkim tekstovima uvrštenih u čitanke za mlađu školsku dob predstavljaju komunikacijsku prepreku u razumijevanju cjeline pročitano.

Usporedimo li rezultate istraživanja među učenicima trećih i četvrtih razreda, dobit ćemo uvid u razumijevanje značenja frazeoloških sveza riječi s obzirom na dob učenika i njihovo čitateljsko iskustvo.

Grafikon 5. Razumijevanje značenja frazeoloških sveza riječi
učenika trećih i četvrtih razreda OŠ Frane Petrića, Cres i OŠ Višnjevac

Iz Grafikona 5. uočava se kako su ispitani učenici četvrtih razreda bili nešto uspješniji u prepoznavanju značenja frazeoloških sveza riječi u odnosu na ispitane učenike trećih razreda. Obje su zapravo dobne skupine relativno uspješno prepoznale točna značenja frazeoloških sveza riječi, no ne i svi ispitanici za koje je razumijevanje tekstova uvrštenih u čitanke za mlađu školsku dob upitno jer čitanjem nailaze na nepoznate riječi koje im predstavljaju komunikacijsku prepreku u razumijevanju cjeline pročitano.

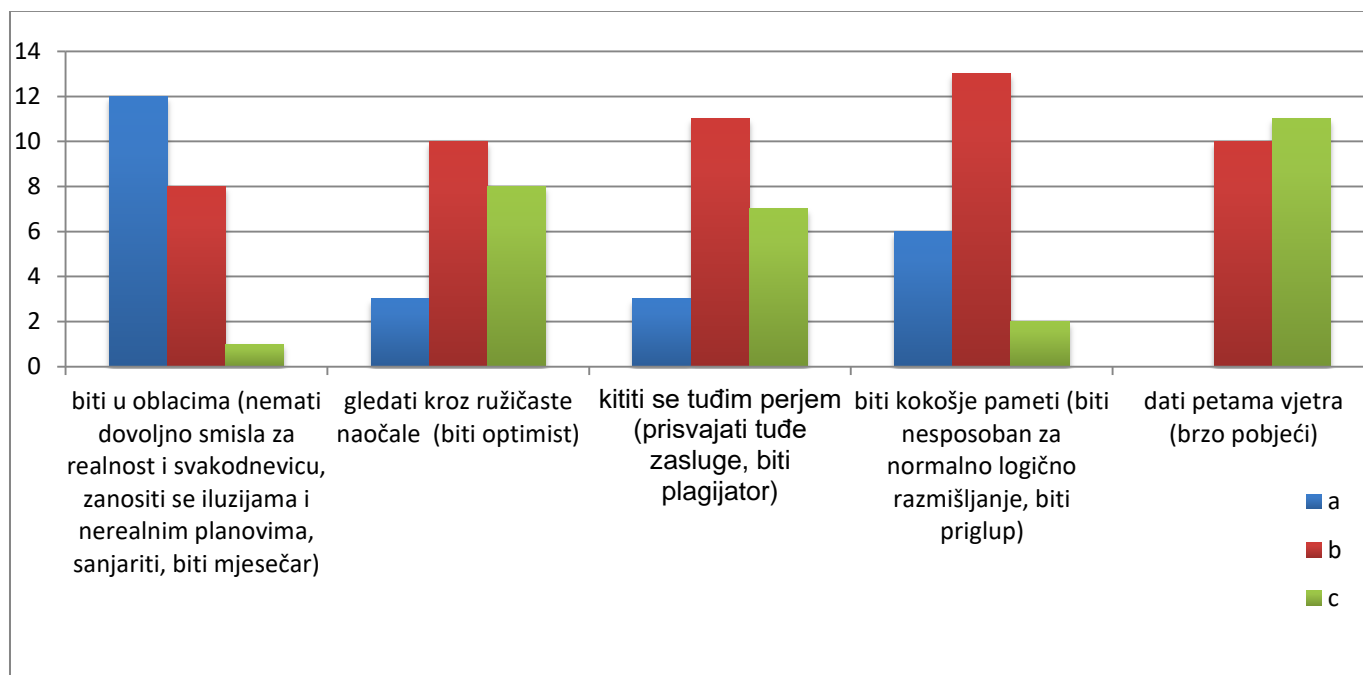
2.1.6.2. Određivanje značenja frazeoloških sveza riječi izvan konteksta

U drugom se zadatku od ispitanika tražilo da samostalno odrede značenja sljedećih frazema: *biti u oblacima*, *gledati kroz ružičaste naočale*, *kititi se tuđim perjem*, *biti kokošje pameti*, *dati petama vjetra*. Frazeološke sveze riječi ispitanicima su dane izvan konteksta (rečenice ili cijelog ulomka).

Prema *Hrvatskom jezičnom portalu*¹⁷ frazem *biti u oblacima* tumači se kao „nemati dovoljno smisla za realnost i svakodnevicu, zanositi se iluzijama i nerealnim planovima, sanjariti, biti mjesečar“. Frazem *gledati kroz ružičaste naočale* tumači se kao „biti optimist“; *kititi se tuđim perjem* „prisvajati tuđe zasluge, biti plagijator“; *biti kokošje pameti* „biti nesposoban za normalno logično razmišljanje, biti priglup“ i *dati petama vjetra* u značenju „brzo pobjeći“.

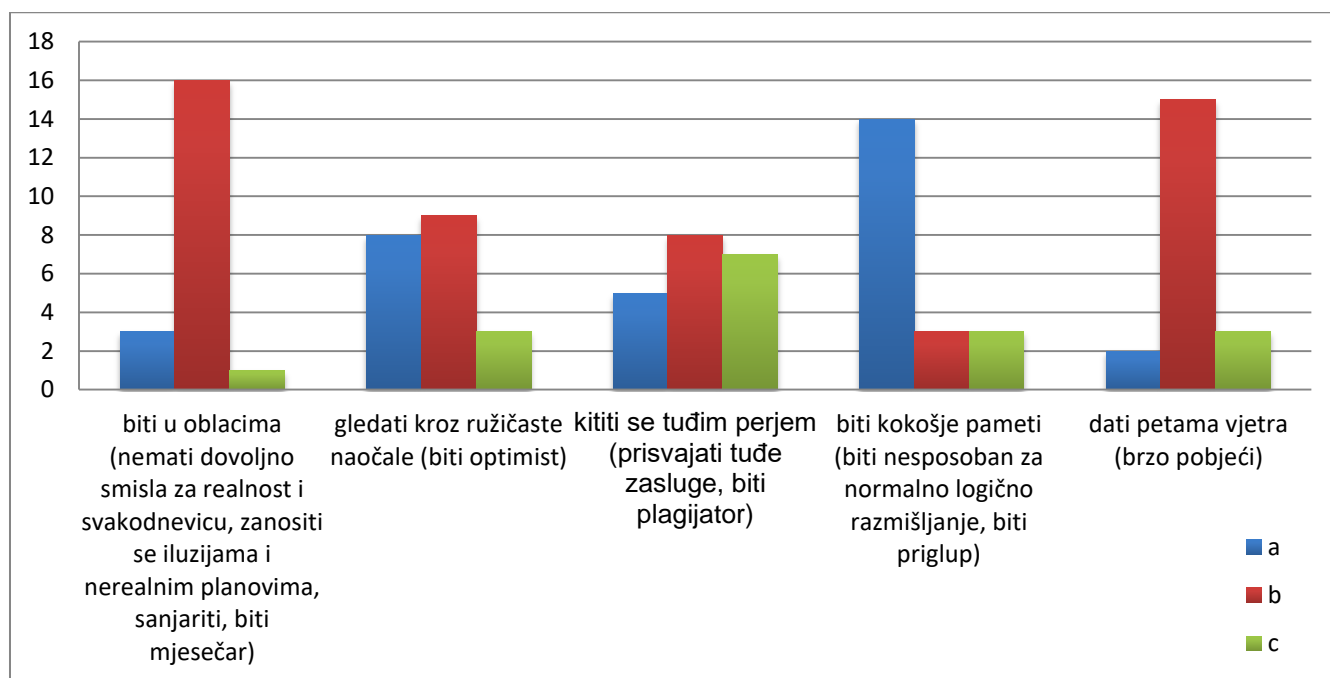
Dobiveni odgovori ispitanika grupirana su prema a) točno (tumačenje), b) netočno (tumačenje) i c) bez odgovora. Značenje frazema koje je ispitanik naveo trebalo bi biti približno značenju koje je potvrđeno na internetskoj rječničkoj bazi *Hrvatski jezični portal*.

Grafikon 6. Određivanje značenja frazeoloških sveza riječi izvan konteksta
učenika 3. r. OŠ Frane Petrića, Cres

¹⁷<http://hjp.znanje.hr/index.php?show=main> Pribavljeno 23. kolovoza 2018.

Grafikon 7. Određivanje značenja frazeoloških sveza riječi izvan konteksta
učenika 3. r. OŠ Višnjevac

Rezultati istraživanja (Grafikon br. 6 i Grafikon br. 7) pokazuju da ispitani učenici trećih razreda nisu točno odrediti značenja frazema obuhvaćena ovim istraživanjem. Značenje frazeološke sveze riječi *biti u oblacima* (nemati dovoljno smisla za realnost i svakodnevicu, zanositi se iluzijama i nerealnim planovima, sanjariti, biti mjesečar) ispravno je prepoznalo 38 % učenika trećeg razreda OŠ Frane Petrića u Cresu (Grafikon 6.) Točno značenje frazeološke sveze riječi *gledati ružičastim naočalama* (biti optimist) odredilo je svega 14 % ispitanih učenika kao i frazeološku svezu riječi *kititi se tuđim perjem* (prisvajati tuđe zasluge biti plagijator). Nadalje, *biti kokoške pameti* (biti neposoban za normalno logično razmišljanje, biti priglup) točno je protumačilo 29 % ispitanih učenika, a ni jedan ispitanik tog razreda nije znao odrediti značenje frazeološkoj svezi riječi *dati petama vjetra* (brzo pobjeći).

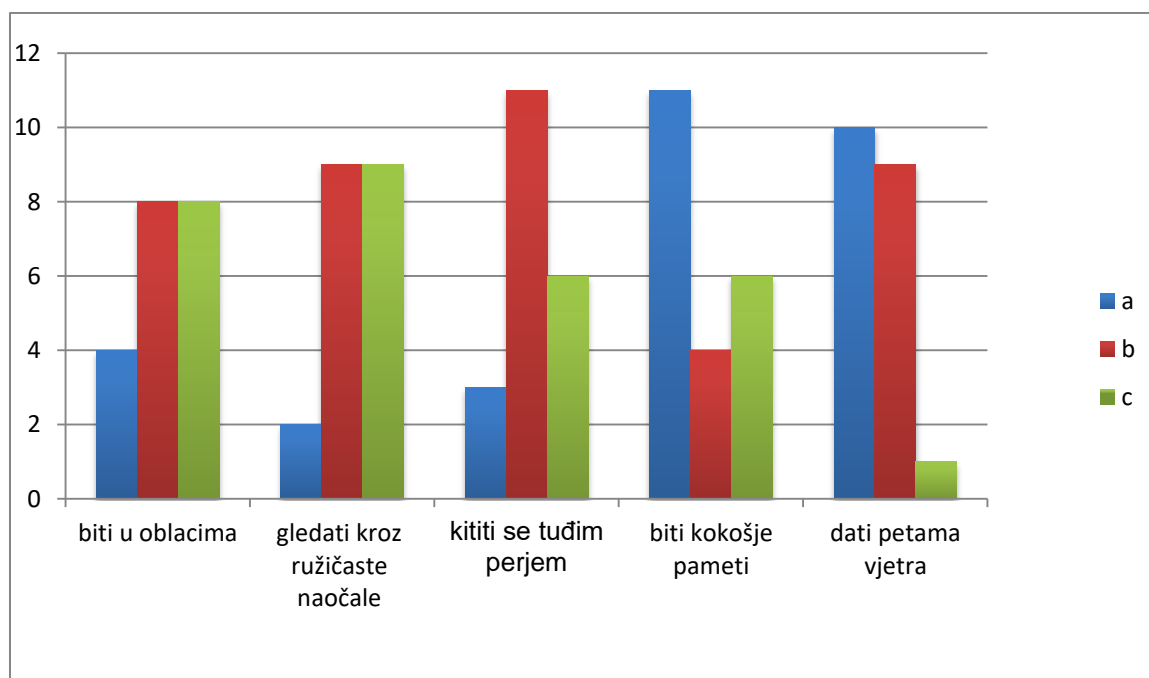
Frazeološku svezu riječi *biti u oblacima* (nemati dovoljno smisla za realnost i svakodnevicu, zanositi se iluzijama i nerealnim planovima, sanjariti, biti mjesečar) točno je prepoznalo svega 15 % učenika trećeg razreda OŠ Višnjevac (Grafikon 7.). Točno značenje frazeološkoj svezi riječi *gledati ružičastim naočalama* (biti optimist) navelo je 40 % učenika, a frazeološkoj svezi riječi *kititi se tuđim perjem* (prisvajati tuđe zasluge biti plagijator) točno je značenje odredilo tek 25 % učenika. Nadalje, *biti kokoške pameti* (biti

neposoban za normalno logično razmišljanje, biti priglup) točno je značenje navelo 70 % ispitanih učenika, a samo 10 % ispitanika tog razreda navelo je točno značenje frazeološkoj svezi riječi *dati petama vjetra* (brzo pobjeći).

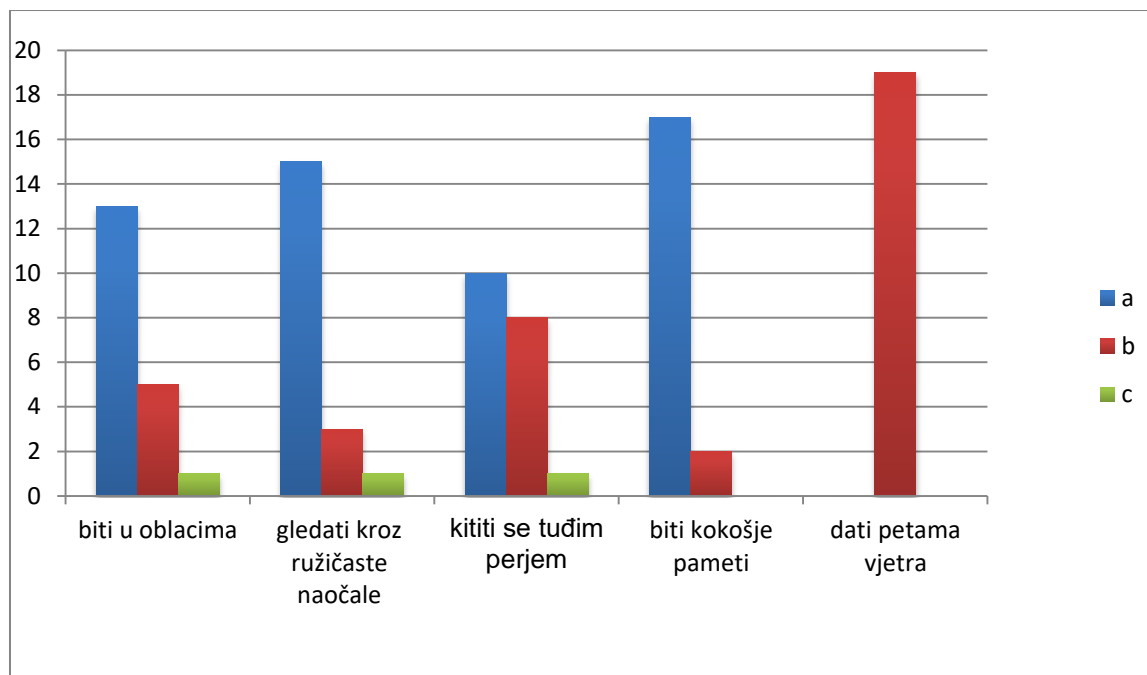
Neka od tumačenja frazeološke sveze riječi *biti u oblacima* bila su: *Znači da ne slušaš druge. Ništa ne misliti. Da je netko umro. To znači da nisi dobre volje. Kada si u svom svijetu. To znači da je netko zbunjen.* Frazeološku svezu riječi *gledati kroz ružičaste naočale* ispitanici tumače kao: *Kada si zaljubljen. Sve ti je veselo. Kada si sretan. Kada ti je sve predivno i veselo.* Frazeološku svezu riječi *kititi se tuđim perjem* ispitanici tumače kao: *Kada ukradeš nekome nešto. To znači da se hvališ tuđim stvarima. Da netko krade nekome nakit. Uzimati tuđe stvari. Prepisivati na testu.* Neka od tumačenja frazeološke sveze riječi *biti kokošje pameti* su: *To znači da nisi jako pametan. To znači da ne znaš puno toga. Ništa ne znaš.* A frazeološkoj svezi riječi *dati petama vjetra* pridodali su značenje: *Biti brz. Brzo trčati. Ne znaš gdje ideš.* Neka od navedenih tumačenja značenjski su više ili manje približna onima potvrđenima na internetskoj rječničkoj bazi *Hrvatski jezični portal*, ali ne i posve u skladu s njima.

Mišljenja smo kako je ispitanicima zadatak bio zahtjevan ne samo zbog konotativnoga (prenesenog) značenja zadanoga izraza, nego i zbog njegovog nepojavljivanja unutar konteksta (rečenice ili cijelog ulomka).

Grafikon 8. Određivanje značenja frazeoloških sveza riječi izvan konteksta učenika 4. r. OŠ Frane Petrića, Cres

Grafikon 9. Određivanje značenja frazeoloških sveza riječi izvan konteksta
učenika 4. r. OŠ Višnjevac

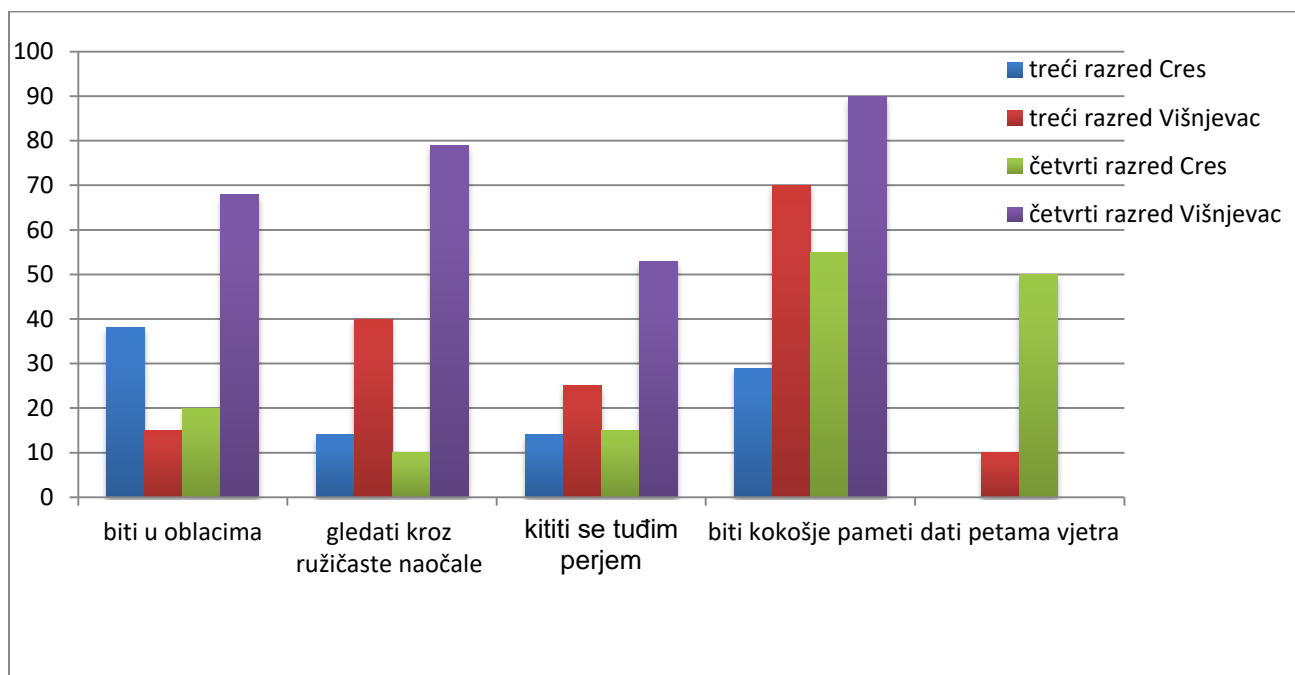

Značenje frazeološkoj svezi riječi *biti u oblacima* (nemati dovoljno smisla za realnost i svakodnevicu, zanositi se iluzijama i nerealnim planovima, sanjariti, biti mjesečar) ispravno je prepoznalo 20 % ispitanih učenika četvrtog razreda OŠ Frane Petrića u Cresu (Grafikon 8.). Točno značenje frazeološkoj svezi riječi *gledati ružičastim naočalama* (biti optimist) odredilo je svega 10 % ispitanih učenika, a frazeološkoj svezi riječi *kititi se tuđim perjem* (prisvajati tuđe zasluge biti plagijator) točno je navelo tek 15 % ispitanika. Nadalje, *biti kokošje pameti* (biti neposoban za normalno logično razmišljanje, biti priglup) točno je navelo 55 % učenika. Njih 50 % navelo je točno značenje frazeološkoj svezi riječi *dati petama vjetra* (brzo pobjeći).

Značenje frazeološkoj svezi riječi *biti u oblacima* (nemati dovoljno smisla za realnost i svakodnevicu, zanositi se iluzijama i nerealnim planovima, sanjariti, biti mjesečar) točno je navelo 68 % ispitanih učenika četvrtog razreda OŠ Višnjevac (Grafikon 9.). Točno značenje frazeološkoj sveze riječi *gledati ružičastim naočalama* (biti optimist) odredilo je 79 % učenika, a frazeološkoj svezi riječi *kititi se tuđim perjem* (prisvajati tuđe zasluge biti plagijator) točno je odredilo tek 53 % ispitanika. Nadalje, *biti kokošje pameti* (biti neposoban za normalno logično razmišljanje, biti priglup) razumjelo je 90 % ispitanih učenika, dok ni jedan ispitanik tog razreda nije naveo točno tumačenje frazeološkoj svezi riječi *dati petama vjetra* (brzo pobjeći).

Neka od tumačenja frazeološke sveze riječi *biti u oblacima* ispitanika bila su: *Biti zaljubljen, opušten. Ne obazireš se na druge. Kada razmišljaš o nečemu. Puno misliti.* Frazeološku svezu riječi *gledati kroz ružičaste naočale* ispitanici tumače kao: *Vidjeti dobro u životu. Kada ti je u životu sve pozitivno. Da ti sve ide i da razmišljaš pozitivno.* Frazeološku svezu riječi *kititi se tuđim perjem* ispitanici tumače kao: *Hvaliti se. Kada iskorištavaš drugog. Uzeti od nekoga nešto. Prepisivati na testu.* Neka od tumačenja frazeološke sveze riječi *biti kokošje pameti* ispitanika su: *Ne baš pametan. Biti smotan. Biti prigrup. Ne razmišljati. Bez razmišljanja nešto radi.* A frazeološkoj svezi riječi *dati petama vjetra* ispitanici su pridodali značenje: *Pobjeći. Biti brz. Brzo obaviti nešto.*

Grafikon 10. Određivanje značenja frazeoloških sveza riječi izvan konteksta učenika trećih i četvrtih razreda OŠ Frane Petrića, Cres i OŠ Višnjevac

Iz dobivenih rezultata istraživanja razvidno je da ispitanici učenici trećih razreda nisu uspjeli samostalno odrediti značenja frazeoloških sveza riječi kada su one dane izvan konteksta (rečenice ili cijelog ulomka). Najuspješniji su ispitanici bili u određivanju značenja frazemu *biti kokošje pameti*, ukupno 48 učenika (od 80 ispitanih), zatim *biti u oblacima*, ukupno 32 učenika, *gledati kroz ružičaste naočale* 28 učenika, a najmanji broj ispitanih učenika točno je odredilo značenja frazemima *kititi se tuđim perjem* (21) i *dati petama vjetra* (12 učenika).

Točno značenje frazema *biti u oblacima* (nemati dovoljno smisla za realnost i svakodnevicu,

zanositi se iluzijama i nerealnim planovima, sanjariti, biti mjesečar) navelo je 38 % učenika trećeg razreda s Cresa odnosno 15 % učenika iz Višnjevca. Frazemu *biti u oblacima* ispitani su učenici dodijeli sljedeća značenja: *biti opušten, biti zaljubljen, ništa ne misliti, kada si zamišljen, kada ne slušaš drugoga jer maštaš...* Istom frazemu točno je značenje navelo 20 % učenika četvrtog razreda u Cresu, odnosno 75 % učenika iz Višnjevca. Frazem *gledati kroz ružičaste naočale* (biti optimist) ispitani su učenici objasnili: *biti pozitivan, gledati život s vedrije strane, sve ti je lijepo u životu, kada se zaljubiš...* Budući da frazeološke sveze riječi u drugom zadatku nisu dane unutar konteksta (rečenice ili cijelog ulomka), prihvatili smo kao točne odgovore i ona značenja koja su ispitnici naveli jer su ih susretali i razumijevali u različitim svakodnevnim komunikacijskim situacijama, a čija onda interpretacija neznatno odstupa od značenja koja su navedena na internetskoj rječničkoj bazi *Hrvatski jezični portal*.

Značenje frazema *gledati kroz ružičaste naočale* točno je navelo 14 % učenika trećeg razreda iz Cresa odnosno 40 % učenika trećeg razreda iz Višnjevca. Slabije su rezultate ostvarili i učenici četvrtoga razreda iz Cresa (njih 10 % točno je navelo značenje frazema *gledati kroz ružičaste naočale*) u odnosu na 79 % točnih odgovora učenika četvrtog razreda iz Višnjevca. Neki od odgovora ispitanih učenika četvrtih razreda iz Cresa su: *Biti lošeg vida. Sve je ružičasto. Biti zaljubljen. Puno se nervirati. Gledati film.*, dok su odgovori ispitanih učenika iz OŠ Višnjevac bili: *Vidjeti dobro u životu. Kada ti je u životu sve pozitivno. Gledati sve s pozitivne strane.*

Značenje frazema *kititi se tuđim perjem* (prisvajati tuđe zasluge, biti plagijator) točno je navelo 14 % ispitanih učenika trećeg razreda s Cresa odnosno 25 % ispitanih učenika iz Višnjevca. Gotovo isti broj učenika četvrtog razreda s Cresa (njih 15 %) točno je navelo značenje navedenom frazemu, dok je više od pola ispitanika četvrtog razreda iz Višnjevca (njih 53 %) bilo uspješno u određivanju značenja frazeološkoj svezi riječi *kititi se tuđim perjem*. Frazemu *kititi se tuđim perjem* učenici su dodijelili sljedeća značenja: *kada se miješaš u tuđe poslove, netko krade nakit, uzimati tuđe stvari, prepisivanje testa, iskorištavanje tuđeg znanja.*

Značenje frazema *biti kokošje pameti* (biti neposoban za normalno logično razmišljanje, biti priglup) točno je navelo 29 % ispitanih učenika trećeg razreda s Cresa, odnosno 70 % učenika iz Višnjevca. Relativno su uspješni bili učenici četvrtog razreda s Cresa u određivanju značenja navedenom frazemu (55 %) dok je čak 90 % ispitanih učenika četvrtog

razreda iz Višnjevca znalo odrediti značenje navedenoj frazeološkoj svezi riječi. *Biti kokošje pameti* učenici su objasnili kao: *biti glup, nisi baš pametan, misliš samo o sebi, biti smotan, to znači da si zbunjen...*

Značenje frazema *dati petama vjetra* (brzo pobjeći) ni jedan ispitanik trećega razreda s Cresa nije znao odrediti značenje, a svega 10 % ispitanika trećeg razreda iz Višnjevca bilo je u tome uspješno. Zanimljivo je da su učenici četvrtoga razreda s Cresa (njih 50 %) bili uspješni u određivanju značenja navedenoj frazeološkoj svezi riječi, dok su u tome posve neuspješni bili ispitanici četvrtog razreda iz Višnjevca. *Dati petama vjetra* ispitanici objašnjavaju: *pobjeći, potrčati, znači pobjeći s mjesta, brzo trčati, malo se požuriti, ubrzati rad, da brzo nešto napravimo...*

Nadalje, iz Grafikona br. 10 razvidno je da su najuspješniji u određivanju značenja četirima frazeološkim svezama riječi (*biti u oblacima, gledati kroz ružičaste naočale, kititi se tuđim perjem, biti kokošje pameti*) bili učenici četvrtoga razreda OŠ Višnjevac, a potom učenici trećeg razreda navedene škole. No, zanimljiv je podatak da su isti ti učenici četvrtoga razreda bili najmanje uspješni u određivanju značenja frazemu *dati petama vjetra* jer ni jedan ispitanik iz navedene skupine nije točno naveo frazeološko značenje.

2.1.6.3. Razumijevanje frazeoloških sveza riječi unutar konteksta

U trećem je zadatku ispitanik trebao pročitati zadani ulomak, a potom odgovoriti na postavljeno pitanje. Dobiveni odgovor pokazuje učenikovo (ne)razumijevanje denotativnog (osnovnog) i konotativnog (prenesenog) značenja poruke. Drugim riječima, da bi učenik točno odgovorio na postavljeno pitanje, trebao bi razumjeti značenje frazeološke sveze riječi unutar konteksta pročitano.

Nakon pročitano ulomka ispitanici su trebali odgovoriti na pitanje *Kako je zec doznao da kornjača zaostaje u utrci?* Odgovori ispitanika grupirani su u 5 skupina:

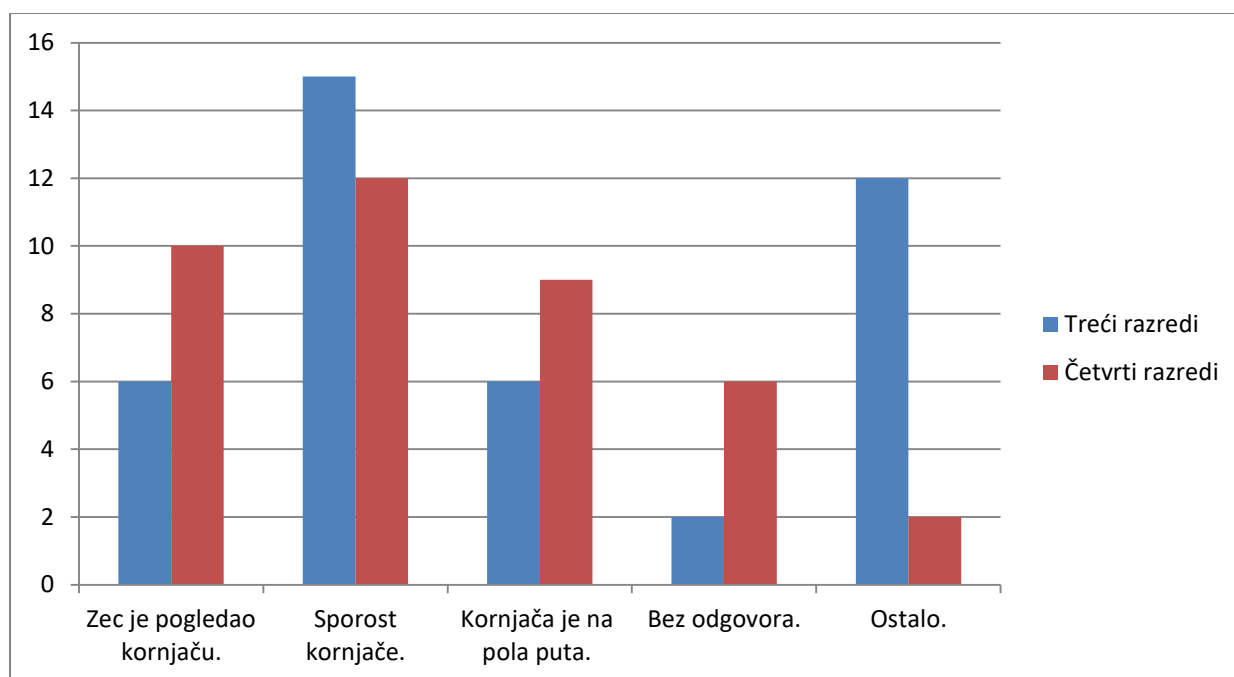
1. Zec je pogledao kornjaču.
2. Sporost kornjače.
3. Kornjača je na pola puta.
4. Nema odgovora.

5. Ostalo.

Odgovor pod rednim brojem 1 (*Zec je pogledao kornjaču.*) smatra se točnim odgovorom.

Grafikon br. 11 pokazuje točne odgovore ispitanika trećih i četvrtih razreda na postavljeno pitanje *Kako je zec doznao da kornjača zaostaje u utrci?*

Grafikon br. 11 Razumijevanje frazeološke sveze riječi unutar konteksta učenika trećih i četvrtih razreda odgovaranjem na pitanje *Kako je zec doznao da kornjača zaostaje u utrci?*

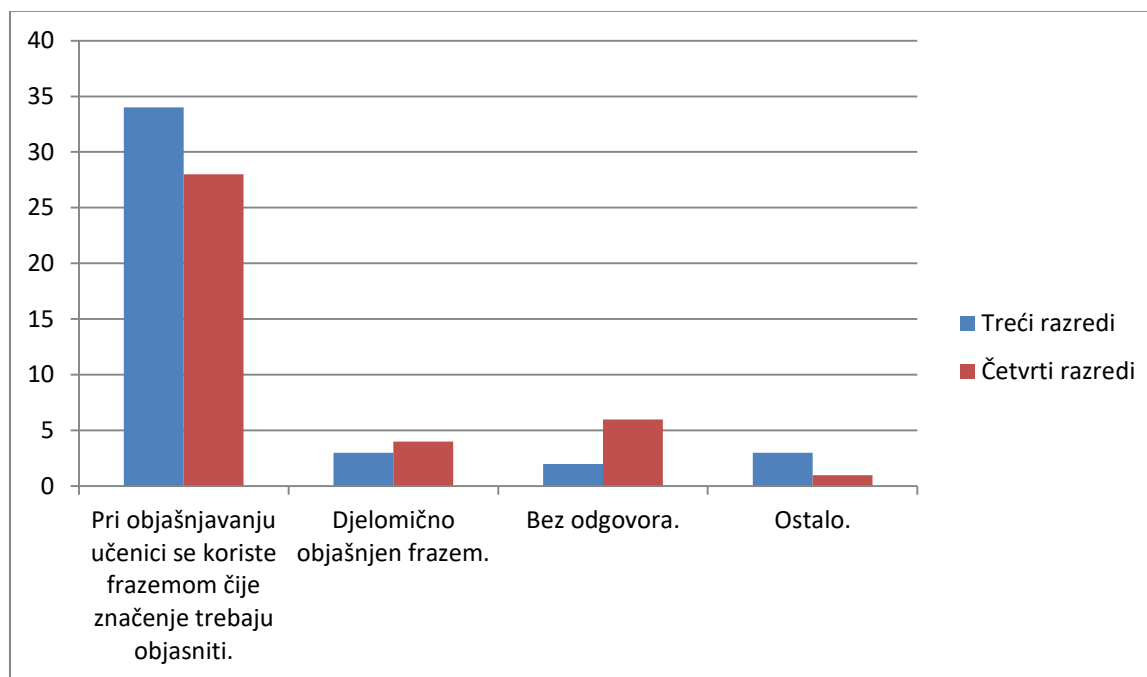
Iz grafičkoga prikaza vidljivo je da su učenici na postavljeno pitanje *Kako je zec doznao da kornjača zaostaje u utrci?* najčešće navodili kao odgovor uzrok kornjačina zaostajanja u utrci njezina sporost što se nije tražilo u postavljenom pitanju. Učenici su zapravo trebali prepoznati svezu riječi *bacio je pogled* i odgonetnuti značenje te sveze riječi kako bi točno odgovorili na postavljeno pitanje. Nadalje, ispitanici su navodili i da je *Kornjača je na pola puta. Vidio je da je ona tek na pola puta.* Osam od 80 ispitanika nije ponudilo odgovor na postavljeno pitanje. Dio ispitanika navodilo je odgovore koji uopće ne odgovaraju postavljenom pitanju, poput: *Povuče se u oklop. Zato što kornjača ima dovoljno vremena za san. Kornjača je zaspala na utrci. Vidio je da joj se ne spava....* Učenici četvrtih razreda bili su nešto uspješniji u davanju točnoga odgovora (*Zec je pogledao kornjaču.*) u odnosu na učenike trećih razreda iz čega proizlazi zaključak da je kontekst omogućio ispitanicima četvrtih razreda bolje razumijevanje frazeološke sveze riječi *baciti pogled*.

U sljedećem zadatku ispitanici su trebali napisati što više osobina Kaktus cara koje doznaju iz konteksta pročitano. Osobine se lika iščitavaju u poredbenim frazeološkim svezama riječi *oštar poput sablje*, *osjetljiviji od mimoze*. Učenici su zadatak riješili na jedan od sljedećih načina:

1. Doslovno navođenjem poredbenih frazeoloških sveza riječi.
2. Opisom značenja frazema.
3. Djelomično objašnjenim frazemom.
4. Bez odgovora.
5. Ostalo.

Grafikon br.12.

Razumijevanje frazeoloških sveza riječi *oštar poput sablje*, *osjetljiviji poput mimoze* unutar konteksta učenika trećih i četvrtih razreda

Prema *Hrvatskom jezičnom portalu* frazem *oštar poput sablje*¹⁸ znači vrlo oštrouman, koji brzo i dobro shvaća, a *osjetljiv poput mimoze* osjetljiva ili preosjetljiva osoba. Iz Grafikona br. 12 vidljivo je da učenici na različite načine pokušavaju navesti osobine Kaktus cara koje se iščitavaju u poredbenim frazeološkim svezama riječi. Dio je ispitanika doslovno navodio poredbene frazeme: *Car je bio oštar poput sablje i osjetljiv kao mimoza*. Ni jedan ispitanik nije objasnio značenje frazema *oštar poput sablje*, dok je značenje frazema *osjetljiv poput*

¹⁸http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=el5iXRc%3D Pribavljeno 26. kolovoza 2018.

mimoze navelo tek četiri od ukupno 80 ispitanika. Ispitanici su navodili: *Bio je jako strog, a ustvari se bojao svega. Bio je jako osjetljiv i plašljiv*. U pokušaju razumijevanja frazeološke sveze riječi *oštar poput sablje*, ispitanici su navodili negativne osobine lika poput *zao, strog, bezobrazan, umišljen, nije bio milosrdan* i dr. Učenici su navodili i odgovore koji ne pripadaju unutrašnjoj karakterizaciji lika, nego se odnose na vanjski izgled što je zapravo učenikova vizualizacija književnoga lika: *Imao je bodlje. Bio je zelen i vitak*. Na temelju dobivenih odgovora može se zaključiti da ispitanicima ni kontekst nije pomogao u razumijevanju značenja poredbenih frazeoloških sveza riječi *oštar poput sablje, osjetljiv kao mimoza*.

Trećim se zadatkom od ispitanika tražio odgovor na pitanje *Kako tumačiš majčine riječi koje upućuje svome sinu?* Da bi učenik odgovorio na postavljeno pitanje, treba razumjeti značenje frazema *primiti koga otvorena srca* što znači primiti koga s dobrom namjerom, bezazleno, srdačno (primiti u posjet koga, dočekati kakvu dobru vijest); dobronamjerno.¹⁹ Iz dobivenih odgovora ispitanika razvidno je da učenici najčešće doslovno navode frazem umjesto da navedu njegovo značenje. Samo je neznatan dio ispitanika pokušao objasniti značenje frazeološke sveze riječi što je razvidno u danim odgovorima poput: *To znači da mora biti dobar. Da bude dobar i dobra srca*. U odgovorima dijela ispitanika razvidno je nerazumijevanje frazeološke sveze riječi *primiti koga otvorena srca* što potvrđuju odgovori poput: *Tako što je Božić i mora biti dobar prema svima oko sebe*. Riječ je o pokušaju definiranja frazema s obzirom na rečenični kontekst budući da su ispitanici frazem *primiti koga otvorena srca* doveli u svezu s božićnim vremenom kao vremenom ljubavi, mira, solidarnosti, darivanja i sl. Ipak treba reći da je i u ovom zadatku izostalo razumijevanje frazeološke sveze riječi unutar njezinoga kontekstualnoga pojavljivanja.

2.1.7. Rasprava

Analizom dobivenih rezultata istraživanja razvidno je da su ispitanici najuspješniji u prepoznavanju značenja frazema onda kada biraju jedno značenje među nekolicinom ponuđenih značenja. Ispitanici nisu bili uspješni u samostalnom definiranju značenja frazema što znači da učenici mlađe školske dobi još uvijek nisu u mogućnosti razumjeti konotativna (prenesena) značenja, nego su na razini konkretnih misaonih operacija i

¹⁹http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=d1xhXBU%3D Pribavljeno 26. kolovoza 2018.

definiranja denotativnoga (doslovnoga) značenja riječi. Čak ni kontekstualno pojavljivanje frazeoloških sveza riječi ispitanicima nije dovoljno da bi razumjeli njihova značenja. Da bi učenici razumjeli pročitano u takvim okolnostima, vrlo je važna uloga učitelja. Pri tome treba istaknuti da se nepoznata riječ ili sveza riječi ne bi trebala objašnjavati frazemom. U pokušaju dječjega definiranja značenja nekih riječi istraživanja su pokazala da se dijete uvelike oslanja na dosadašnje vlastito komunikacijsko iskustvo i na komunikacijske interakcije s odraslima i vršnjacima uz izostanak apstraktnoga i logičkoga mišljenja (Bakota, 2010: 223). Pokazano je kako uistinu djeca neke frazeme znaju na razini prepoznavanja, ali kada se traži njihovo samostalno tumačenje, istraživanje je pokazalo da ih ili pogrešno tumače ili koriste frazem za objašnjavanje istog. Vrlo je važno da učitelj objasni njihovo značenje te upotrebu u usmenoj i pisanoj komunikaciji. Stoga učitelj treba pristupiti objašnjavanju frazema kao fonetske riječi, skupa riječi i rečenice. Razumijevanje frazema podjednako je kod ispitanika trećih i četvrtih razreda. Treba naglasiti kako su u istraživanju učenici OŠ Višnjevac djelomice bili uspješniji u razumijevanju frazeoloških sveza riječi u odnosu na učenike s otoka Cresa. Razlozi tomu nisu geografske prirode odnosno prostorne raslojenosti jezika, nego se trebaju iščitavati u metodičkim aktivnostima učitelja, čitalačkoj pismenosti učenika, sastavu razreda i mnogim drugim čimbenicima. Navedeni čimbenici nisu se uzimali u obzir prilikom provedbe ovoga istraživanja.

ZAKLJUČAK

Ako dijete upotrebljava u govoru neku riječ, to još uvijek ne mora značiti da razumije i njezino značenje. Kada dijete definira riječ s obzirom na funkciju predmeta odnosno kada navodi što taj predmet radi ili čemu služi, znači da je navedena osobina ili funkcija predmeta u djetetovoj svijesti po nečemu privilegirana, dominantna i time značenjski i razlikovna. (Bakota, 2010: 210). Tumačenje nepoznatih riječi u razrednom kontekstu moguće je na nekoliko načina: navođenje osnovnoga, temeljnog značenja riječi i sva ili barem još neka značenja koja riječ može imati (čime se razvija jezična svijest o polisemičnosti riječi), navođenje sinonima, tj. istoznačnica (rjeđe) i bliskoznačnica (češće), opisivanje osobe ili predmeta odnosno navođenjem funkcije predmeta (čemu predmet služi), navođenje njezine suprotnice odnosno antonima, opisivanje ekspresivnoga, slikovitog i konotativnog značenja višerječne, tj. frazema. Upravo frazemi, opisivanje ekspresivnog, slikovitog i konotativnog značenja, mogu biti prepreka dječjem razumijevanju pročitana.

Istraživanje koje je provedeno u trećim i četvrtim razredima osnovnih škola u Cresu i Višnjevcu, a kojim se željelo utvrditi koliko učenici mlađe školske dobi razumiju frazeološke sveze riječi, pokazalo je da je za potpuno razumijevanje teksta u razrednome kontekstu vrlo važna uloga učitelja. Provedenim istraživanjem, naime, pokazano je da učenicima frazeološke sveze riječi mogu biti prepreka u razumijevanju cjeline pročitana. Razlozi zašto su pojedine riječi ili sveze riječi učenicima nerazumljive brojni su. Navest ćemo sama neke: siromaštvo rječnika, nesusretanje istih riječi u različitim kontekstima, čitalačke navike, metode poučavanja i sl.

Rezultati istraživanja provedenoga za potrebe pisanja rada pokazuju da su ispitanicima postavljeni zadatci bili zahtjevni, kako u određivanju značenja frazeoloških sveza riječi izvan konteksta tako i u određivanju njihova značenja unutar kontekstualnog pojavljivanja (rečenice ili cijelog ulomka). Rezultati su istraživanja u skladu s rezultatima sličnih istraživanja koja ukazuju na činjenici da je za uspješno usvajanje neke riječi iz pisanog konteksta potrebna višestruka izloženost toj riječi u različitim kontekstima, a količina čitanja uz to postaje važan prediktor bogaćenja vokabulara. (Jenkins et al., 1984; Robbins i Ehri, 1994; Santrić, 2017, prema Bakota, 2018).

Nadalje, provedeno istraživanje ukazuje na vrlo važnu ulogu učitelja u tumačenju nepoznatih riječi u razrednom kontekstu. Pri tome je vrlo važno da učitelj koristi različite strategije

usvajanja vokabulara kako bi što uspješnije utjecao na bogaćenje učenikova rječnika. Osobito se korisnim smatra uporaba tzv. specifičnih strategija usvajanja vokabulara kojima je cilj namjerno, plansko usvajanje vokabulara i proširivanje leksičkoga znanja. Kada je riječ o usvajanju vokabulara čitanjem, govorimo o globalnim i lokalnim strategijama. (Jelić, 2009, prema Bakota, 2018). Globalne strategije su strategije koje uključuju uporabu konteksta, a podrazumijevaju čitateljevo oslanjanje na znanje o temi teksta, oslanjanje na značenje dijela teksta kao i na značenje cjeline pročitana te na oslanjanje na značenja neposrednog konteksta u kojem se riječ nalazi. Lokalne se strategije odnose na gramatičko-značenjsku analizu leksičke jedinice na razini riječi ili rečenice.

Dakle, pretpostavka da će učenik usvojiti značenje leksičke jedinice samo na temelju učiteljeva usmenoga objašnjenja značenja riječi ili eventualno iz njezinoga kontekstualnog pojavljivanja nedovoljno je da bi se sustavno razvijao i bogatio učenikov rječnik.

LITERATURA

1. Bakota, L. (2010). Tumačenje nepoznatih riječi u razrednome kontekstu. *Metodika. Časopis za teoriju i praksu metodikâ u predškolskom odgoju, školskoj i visokoškolskoj izobrazbi*, Vol.11 No.21, (2010). 206-224
2. Bakota, Lidija (2018). Određivanje značenja niskofrekventnih riječi i proširivanje vokabulara u mlađoj školskoj dobi, Filozofski fakultet, Sarajevo (rad u postupku objavljivanja)
3. Berruto, G. (1994). *Semantika*. Prev. Iva Grgić. Zagreb: Antibarbarus
4. Bragnan, S. (2014). Kvantitativna procjena težine teksta na hrvatskom jeziku. *Rasprave. Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 40/1 (2014), 35-58
5. Erdeljac, V. I Willer – Gold, J. (2009) Priroda stručne terminologije i problemi njezina učenja. U: *Društvo i jezik: višejezičnost i višekulturalnost / Society and Language: Multilingualism and Multiculturality*. Uredili: Dunja Pavličević-Franić i Ante Bežen. Zagreb: Učiteljski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.
6. Fink – Arsovski, Željka, (2002.), *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*, Zagreb: FF press
7. Fink - Arsovski, Ž. (1993). O jednom tipu frazeoloških varijanti (na materijalu hrvatskih ili srpskih i ruskih frazeologizama). *Rječnik i društvo. Zbornik radova sa znanstvenog skupa o leksikografiji i leksikologiji*. Ur. Rudolf Filipović, Božidar Finka i Branka Tafra. HAZU. 65–70
8. Grosman, M. (2010) *U obranu čitanja: Čitatelj i književnost u 21. stoljeću*. Zagreb: Algoritam.
9. Hržica, G., Kraljević, J. (2007). Rječnički brzac u jezičnome usvajanju. *Lahor. Časopis za hrvatski kao materinski, drugi i strani jezik*, Vol.2 No.4. (2007). 293-307
10. Jelić, A. B. (2009). Čitanje, usvajanje vokabulara i strateško ponašanje učenika stranog jezika. *Društvena istraživanja. Časopis za opća društvena pitanja*, Vol.18 No.4-5.(2009.), 102-103
11. Kovačević, B. (2012). *Hrvatski frazemi od glave do pete*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2012.
12. Kovačević, B., Ramadanović, E. (2013). Frazemske polusloženice (od rječnika preko tvorbe do pravopisa i obratno). *Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Jezik. Časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*. 271-291
13. Laszlo, M. (2003). Informacijsko čitanje u nastavi jezika i književnosti. *Čitanje za*

školu i život. IV. simpozij učitelja i nastavnika hrvatskoga jezika. Agencija za odgoj i obrazovanje. 56-70.

14. Mance, N., Tratanj, I. (2010). Noviji razgovorni frazemi. *Jezik. Časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* 57. 175-184
15. Menac, A. (2007). *Hrvatska frazeologija*. Zagreb: Knjigra.
16. Menac, A., Fink-Arsovski, Ž., Venturin, R. (2003) *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
17. Menac-Mihalić, M. (2011). Iz kajkavske frazeologije. *Instut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. (2011).* 479–491
18. Mihaljević, M., Kovačević, B. (2006). Frazemi kroz funkcionalne stilove, *Časopis za kulturu hrvatskog književnog jezika, izdaje hrvatsko filološko društvo(2006).* 1-15
19. Opašić, M., (2014). Općeeuropski frazemi hrvatskog jezika u rječniku stranih riječi. *Časopis. Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje.* 411-434
20. Pavličević-Franić, D., Gazdić-Alerić, T. (2010). Utjecaj udžbeničkih tekstova na rani leksički razvoj u hrvatskom jeziku. *Jezik. Časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika GOD. 57., BR. 3., (2010).* 81 – 120
21. Radić, Ž., Kuvač Kraljević, J. i Kovačević, M. (2010). Udžbenik kao poticaj ili prepreka leksičkomu razvoju. *LAHOR – 9 (2010); Članci i rasprave;* 43–59
22. Silić, J., Pranjković, I. (2005.) *Gramatika hrvatskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
23. Trask, R. L. (2005). *Temeljni lingvistički pojmovi*. Prev. Benedikt Perak. Zagreb:Školska knjiga
24. Turk, Marija (1994.), *Naznake o podrijetlu frazema*. u: “Fluminensia”, br. 1 –2, Rijeka.
25. Vidović Bolt, I. (2011). *Životinjski svijet u hrvatskoj i poljskoj frazeologiji I*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada

Izvori:

Hrvatski jezični portal <http://hjp.znanje.hr/>

Agencija za odgoj i obrazovanje <http://www.azoo.hr/images/izdanja/citanje/Citanje.pdf>

Hrčak <http://www.azoo.hr/images/izdanja/citanje/Citanje.pdf>

Dabar - Digitalni akademski arhivi i repozitoriji <https://dabar.srce.hr/repositoriji>

PRILOZI

Prilog 1.

ANKETNI UPITNIK

Molim te ispuni ovaj anketni upitnik. Tvoji riješeni zadatci otkrit će koliko su ti značenja nekih riječi poznata ili nepoznata.

1. Što znače **podebljane riječi** u sljedećim rečenicama? Zaokruži slovo ispred odgovora za koji misliš da je točan.

Činilo mi se da je nepoznati čovjek **bio bez srca**.

- a) nije imao srca
- b) bio je bezosjećajan
- c) mislio je samo na sebe

Trčao je prostorijom **kao muha bez glave**.

- a) bio je vrlo brz
- b) bio je glasan da su ga svi mogli čuti
- c) bio je smušen i zbunjen

Učiteljica je **zažmirila na jedno oko** iako je znala da je Ana pogriješila.

- a) nije dobro vidjela Aninu pogriješku
- b) nije htjela vidjeti koliko je Ana pogriješila
- c) mislila je da će bolje otkriti Aninu pogriješku ako pogleda samo na jedno oko

Pao mi je kamen sa srca kada sam došla kući.

- a) prestala sam se brinuti
- b) nisam više hodala po kamenju
- c) došavši kući, skinula sam lančić s dragim kamenom

Odustao je od svoje namjere tek kad mu je **došla voda do grla**.

- a) odustao je tek kada je voda počela biti duboka
- b) odustao je jer nije znao plivati
- c) došao je u težak položaj i morao je odustati

2. Ako znaš, na praznu crtu napiši što znače sljedeći izrazi.

a) biti u oblacima _____

b) gledati kroz ružičaste naočale _____

c) kititi se tuđim perjem _____

d) biti kokoške pameti _____

e) dati petama vjetra _____

3. Pročitaj i odgovori na pitanja.

Zec, uvjeren u svoju nadmoć, zastajkivao je i razgovarao s prolaznicima... Bacio je pogled na kornjaču i vidio da je ona tek na pola puta. Zaključio je da ima dovoljno vremena za san.

1. Kako je zec doznao da kornjača zaostaje u utrci?

„U Kaktusovcu“ započne stari jež priču „živio je Kaktus car. Bio je oštar poput sablje, a osjetljiviji od mimoze.

1. Napiši što više osobina Kaktus cara koje doznaješ iz pročitanih rečenica.

Božić je pred vratima i čujem majčine riječi: „Ne zaboravi otvoriti svoje srce.“ Dani su tekli radosni i svečani... „Dobro je što si dječaka primio otvorena srca“ rekla je majka.

1. Pročitaj još jedanput majčine riječi. Kako tumačiš njezine riječi koje upućuje svome sinu?

Hvala na sudjelovanju u anketnome upitniku!